Hymnologiske Meddelelser

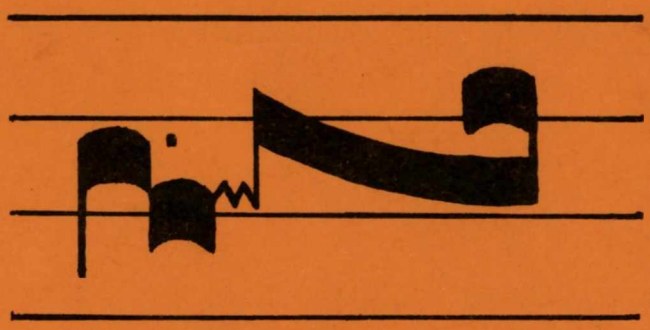

udgivet af Salmehistorisk Selskab

14. årg. 1985 nr. 3-4

Hymnologiske Meddelelser

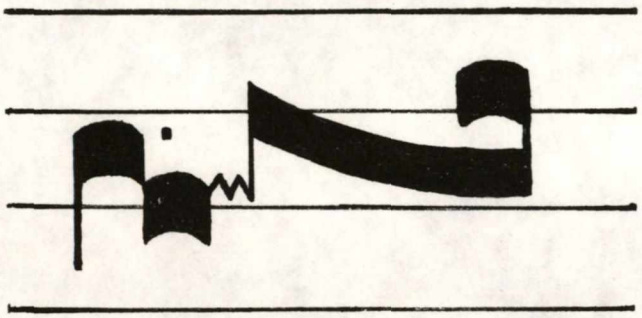

udgivet af Salmehistorisk Selskab

14. årg. 1985 nr. 3-4

HØR MARIA SYNGER

Lennox Berkeley
Klaversats: Hans-Ulrik Barfoed

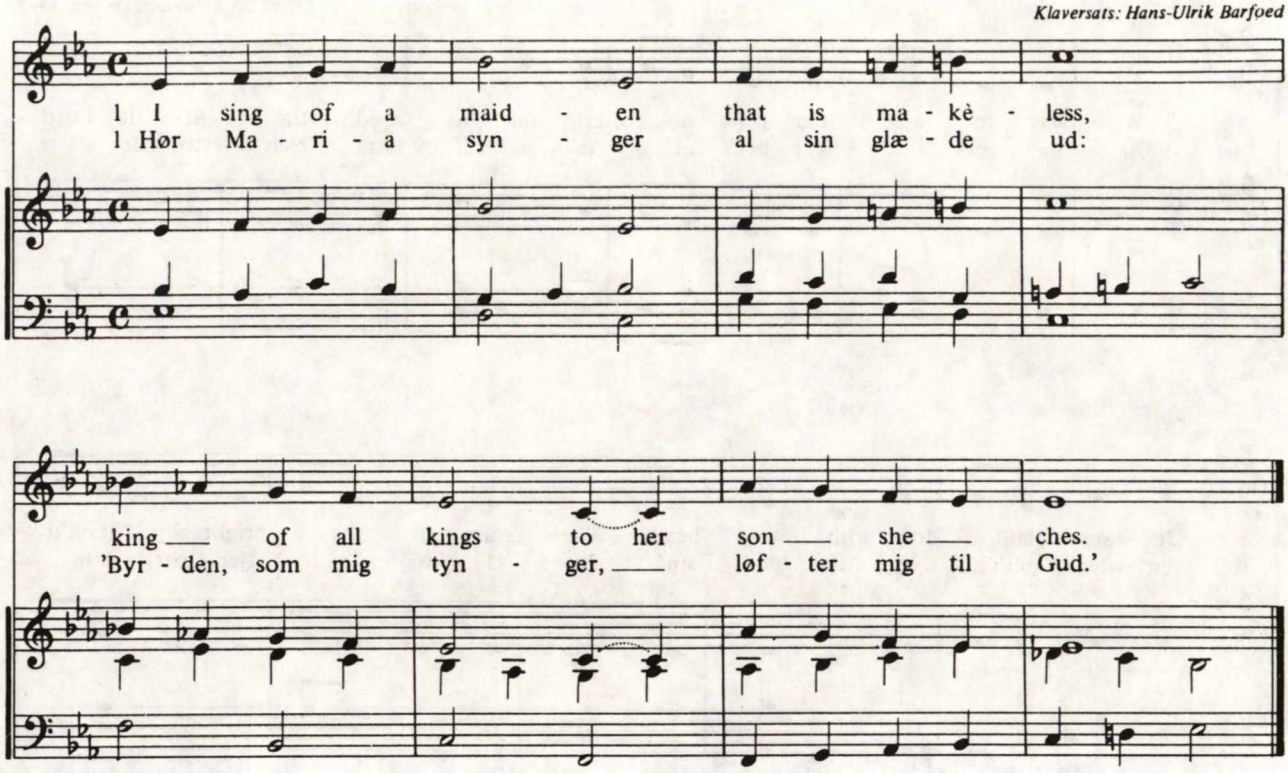

Melodi og arrangement trykt med tilladelse af Cambridge University Press

1 Hør Maria synger
al sin glæde ud:
»Byrden, som mig tynger,
løfter mig til Gud.«

2 Ved profeten spåes:
»Jomfru'n får en søn.
Dér, hvor intet såes,
bliver marken grøn.«

3 Ren er hun som duggen,
blomsten bærer på.
Let som vindens vuggen
i en klynge strå.

4 Skær som vårens lilje
mellem vintersne.
Tro mod Herrens vilje,
den hun lader ske.

5 Sødest er en sommer,
født af vinternød.
Verdens frelser kommer
af et jomfruskød.

6 Herrens tjenerinde
synger, Gud er god,
skønt hun er at finde
tæt ved korsets fod.

7 Hjertet gennemboret
som af sværd og spyd.
Finest er blandt floret
blodstænkt tusindfryd.

Johannes Johansen

Fra "Den første jul". 23 engelske Carols gendigtet af Johannes Johansen. Gengivet med venlig tilladelse af Edition EGTVED Danmark.

DEN LILLES JULESANG

England
Klaversats: Thomas Alvad

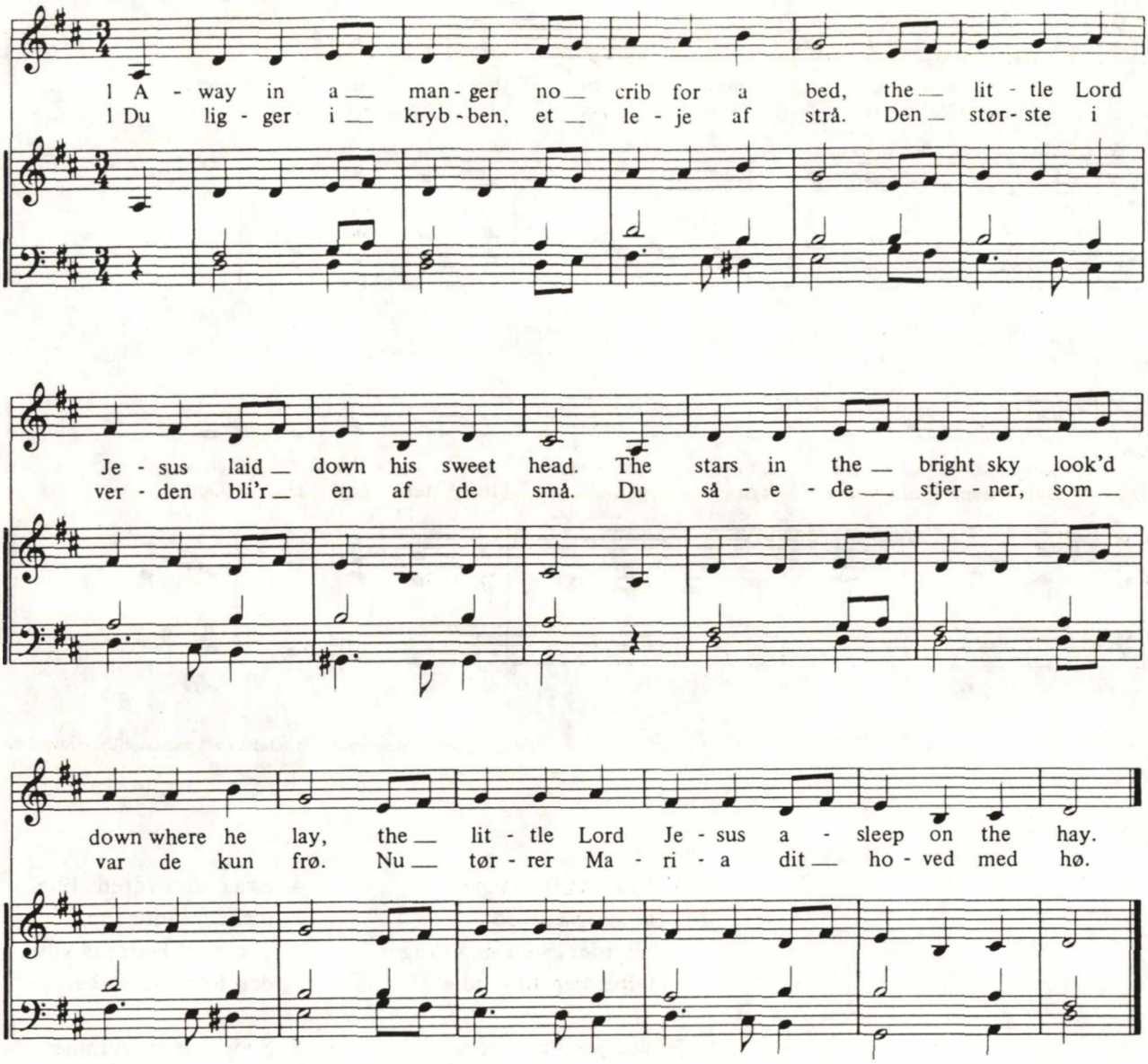

1 Du ligger i krybben, et leje af strå.
Den største i verden bli'r en af de små.
Du såede stjerner, som var de kun frø.
Nu tørrer Maria dit hoved med hø.

2 Fra panden hun fjerner det størknede blod.
Hun tørrer din hånd, og hun tørrer din fod.
Du kæmped' for livet. Den nat har du blødt,
så livet blev evigt, dengang du blev født.

3 Nu skryder et æsel. Nu brøler en ko.
Blandt kvæget i stalden Gud Herren må bo.
Så dybt du dig bøjed, så højt op du fór,
at nu kan du følge gudsbarnet på jord.

4 Jeg beder Herre Jesus: Bliv hos mig i nat.
Du såede stjerner som blomster i krat.
Du er i det lave. I krybben du lå.
Du henter til himlen engang dine små.

Johannes Johansen

Fra "Den første jul". 23 engelske Carols gendigtet af Johannes Johansen. Gengivet med venlig tilladelse af Edition EGTVED Danmark.

ET BARN ER FØDT I BETHLEHEM OG DEN FIRFOLDIGE TEKSTFORSTÆLSE

AF VIBEKE BERTELSEN

1. ET BARN ER FØDT I BETHLEHEM. GRUNDTVIGS JULESALME 1820

Jule-Sang for christne Børn.

"Det er godt at være Barn om Julen".
Et dansk Ordsprog.

Et Barn er født i Bethlehem,
Bethlehem,
Thi glæde sig Jerusalem!
Halleluja Halleluja!

En fattig Jomfru sad i Løn,
Sad i Løn,
Og fødte Himlens Konge-Søn.
Halleluja Hallaluja!

Han lagdes i et Krybbe-Rom,
Krybbe-Rom,
Guds Engle sang med Fryd derom,
Halleluja Halleluja!

Og Østens Vise offred der,
Offred der,
Guld, Røgelse og Myrrha skiær!
Halleluja Hallaluja!

Forvundet er nu al vor Nød,
Al vor Nød,
Os er i Dag en Frelser fød!
Halleluja Hallaluja!

Guds kiære Børn vi blev paa Nye,
Blev paa Nye,
Skal holde Juul i Himmel-Bye!
Halleluja Halleluja!

Paa Stjerne-Tepper lyseblaae,
Lyseblaae,
Skal glade vi til Kirke gaae!
Halleluja Halleluja!

Guds Engle der os lære brat,
Lære brat,
At synge, som de sang i Nat,
Halleluja Halleluja!

Da vorde Engle vi som De,
Vi som De,
Gud Faders Ansigt kan vi see!
Halleluja Halleluja!

Lovsynge Ham til Evig Tid,
Evig Tid,
For Frelser bold og Broder blid!
Halleluja Halleluja!

Grundtvigs gendigtning af *Et Barn er født i Betlehem*, trykt første gang i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, Syttende Aargang No. 103. ... Løverdagen den 23. December 182o.*

Om gennemgangen af salmen

Den styrende påstand i gennemgangen af Et barn er født i Bethlehem [1] er, at salmen er stramt komponeret omkring tre tider: fortid, nutid og fremtid, som i deres indbyrdes forhold ikke kan adskilles fra hinanden, og som samtidig hver for sig har selvstændig status. På den ene side kan de tre tider ikke undvære hinanden, og på den anden side er de ikke identiske. Den enkelte tid ses både som en gentagelse af de andre og som en udvikling, der kaster lys over de andre. Heri ligger *vekselvirkningsforholdet mellem tiderne* - de påvirker gensidigt hinanden.

Det, der har udløst denne påstand, har været, at læsningen af salmen gennem alle de ti strofer føles styret hen imod deres dobbelte omkvæd: Halleluja Halleluja! [2]. Denne fornemmelse af styring stammer ikke blot fra den indledende konstatering, at hver strofe slutter med dette omkvæd, men også fra den associationsgivende anførelse fra Grundtvigs hånd: "Jule-Sang for christne Børn. "Det er godt at være Barn om Julen". Et dansk Ordsprog". Ved skrivebordsarbejdet med salmen fører denne overskrift en til at tænke på situationer, hvor salmen anvendes i sin egentlige, kultiske funktion: en julegudstjeneste eller en juletræsfest, hvor børn er til stede, og salmen synges. Stemningen er mættet med intens forventning, som udløses, når de voksne endelig når frem til halleluja. Børnene jubler med strålende øjne - dét kan de synge med på, for dét kan de huske fra sidste gang, salmen blev sunget, og deres høje og langtrukne halleluja overdøver ligefrem resten af for-

samlingen. Til omkvædets suggestive, euforiske virkning føjer sig en pædagogisk funktion: det inciterende, gentagne omkvæd er det, der gør indtryk på dem, som ikke kan læse, men må tilegne sig salmen ved at høre [3]. Den stadige gentagelse er desuden tryghedsskabende. Denne barnlige følelsesbetonede oplevelse af salmen og den mere rationelle tilgang til den leder altså i fællesskab tankerne hen på *omkvædet*. Man må spørge, om Halleluja Halleluja! blot er en formel gentagelse, om det står relativt løsrevet fra de enkelte strofer, om det i sig bærer et indhold, om det er afhængigt af, hvilke strofer det er knyttet til. Den styring i salmen, der rejser de spørgsmål, har som sagt udløst den styrende påstand i gennemgangen. Det er formålet at argumentere for denne påstand ved til stadighed at fokusere på omkvædet.

Jerusalems glæde

Salmens *indledende strofe* går lige til sagen: I knappe og præcise vendinger meddeles barnefødslen i Bethlehem og Jerusalems glæde som dens virkning. For en umiddelbar betragtning er det en telegramagtig forkyndelse af en stedfunden begivenhed, som involverer de to byer. Man aner, at der bag bynavnene skjuler sig en anden betydning. Det, at Jerusalem glæder sig, skal vel ikke forstås udelukkende som den konkrete by. Muligvis skal Bethlehem derfor heller ikke kun ses som den by, der ligger ca. 8 km syd for byen Jerusalem. Omkvædet står i første omgang som en reaktion på telegrammeddelelsen og som et anslag af salmens grundtone. Man opfordres til lovsang som udtryk for glæden, der er en konsekvens af fødslen, og i samme øjeblik salmen synges, følges opfordringen. Ud fra str. 1 alene er det ikke muligt at sige mere om den, end der er sagt i disse meget generelle og antydende bemærkninger. Gennemgangen vil så vise, dels om det var rigtigt umiddelbart at læse str. 1 isoleret fra resten af salmen, dels om str. 1 siger mere på baggrund af resten af salmen.

Tidernes lovsang

Med *str. 2-4* sker der et skift i salmen. Telegramstilen fra str. 1 forlades til fordel for en mere fyldig episk fortælling, der ligger tæt op ad evangelieberetningerne [4]. Der fortælles i præteritum om en fortidig begivenhed. Præteritumsformen forlener begiven-

heden med fakticitet og éngangskarakter.

Skiftet i salmen er imidlertid ikke større, end at hovedsagen fortsat er barnefødslen. Den fødsel, der har fundet sted i str. 1, er en fortidig éngangsbegivenhed, og der berettes nu udførligt om, hvad det egentlig var, der foregik. Det karakteristiske ved hændelsen er, at den i så høj grad er præget af modsætninger. Det nyfødte barn identificeres som arving til Guds rige, som Guds søn. Tilsyneladende tog den nære samtid ikke megen notits af fødslen, som også udtrykkeligt foregik i skjulthed og i fattigdom. Himlens kongesøn blev født fordækt i en stald af en fattig jomfru. Man skulle jo dog have troet, at han ville komme til jorden under vilkår, der var guder værdige, under mere højlydt triumf. Og alene det, at det var et menneske, som oven i købet var jomfru, der nedkom med Guds søn, er for en umiddelbar, jordisk betragtning et overraskende paradoks, som dækker over en hemmelighed, der ikke lader sig røbe ud fra almindelige, fornuftsmæssige begreber og normer.

Der var dog to grupper i samtiden, som var opmærksomme på underet. Dels englene, dels vismændene fra østen. På trods af, at den himmelske kongesøns tilsynekomst på jorden var fattig og bortgemt, var den universelt indgribende. Han blev hilst af både himmel og jord. Men repræsentanterne for henholdsvis himmel og jord kom langvejs fra, fra himlen og fra et fjernt og fremmed land. De, der var på afstand af begivenheden, så, hvad den indebar, mens de, der var tæt på den, slet ikke omtales [5]. Ligesom de, der stod fjernt i rum, kan vi, der med vores nutidsstandpunkt og fremtidsvision står fjernt i tid, hylde barnet som himlens kongesøn. Omkvædet er *fortidens og nutidens fælles halleluja*.

Men omkvædet virker også tilbage på strofernes indhold. Det står - den bibelske tradition tro - uændret i dets hebraiske form, hvilket medfører, at vi henvises til det gammeltestamentlige, jødiske univers, hvor halleluja optræder som kultråb i de gammeltestamentlige salmer. Når dette kultråb formelt bevares gennem fortid og nutid i salmen, må den tilsvarende jødiske forestillingsverden rumme tankegange, som endnu er gyldige. Her tænkes på de jødiske messiasforventninger, som bl.a. knyttedes til udsagnet i Es. 7.14 om en ung kvinde, der skal føde en søn, hvis navn skal være 'Gud med os'. Når det nyfødte barn i str. 2 identificeres med kongesønnen, er det i lyset af halleluja udtryk for både en bekræftelse og en opfyldelse af dette udsagn, som kommer til at stå som

den modsvarende profeti. Halleluja bevirker denne sammenknytning af profeti og identifikation, idet det i sig selv rummer begge dele. Med halleluja sker en fordobling af det, som her er kaldt fortid: den tilføjes en ekstra, bagudskuende dimension, den udvides bagud. Man går bag om fødslens tid, den nytestamentlige tid til profetiens tid, den gammeltestamentlige tid, og tolker fortidsbegivenheden i i det tilbageblik. Identifikationen er på den måde en slags efterrationalisering. Der er idmidlertid ikke tale om, at det profetiske indhold og opfyldelsen er identiske. Jøderne forventede en messias, dvs. en, der var salvet af Gud, ligesom kongerne var det. En messias af Davids slægt, der var indviet af Gud til sit embede, skulle komme og - på linje med hvad David gjorde - oprette et stort jordisk fredskongedømme i Israel [6]. Når salmen taler om "Himlens Konge-Søn", er det nok udtryk for en bekræftelse af de gammeltestamentlige forjættelser, men det er også en revision eller en nytolkning af dem. Barnet er arving til et *himmelsk* kongerige. Profetien ophæves ikke, men den gives et videre perspektiv, den op-fyldes med en dybere mening. *Den gammeltestamentlige tid og den nytestamentlige tid kaster således gensidigt lys over hinanden.* I en tilbageskuende bevægelse leverer barnefødslen nøglen til forståelsen af GT som forjættelsen, der forklarer NT som opfyldelsen. Denne opfyldelse gør det klart, at profetien ikke nøjagtigt har kunnet forudsige, hvad der skulle ske.

En anden tradition i den jødiske forestillingsverden, som omkvædet leder hen til, er tanken om morgenstjernernes og gudssønnernes, Guds tjeneres jubel ved skabelsen [7]. Det halleluja, som lyder i str. 3 er umiddelbart det, som englene dengang sang, altså et fortidigt halleluja [8], men samtidig er det en gentagelse af den gamle, kosmiske lovsang, der tonede i verdensrummet i tidernes morgen. Morgensangen ved verdens fødsel genlyder i englesangen ved barnets fødsel [9]. Jubelen over skabelsen modsvares af fryden over den nye skabelse. I ur-morgensangen og englesangen ligger der ikke de samme aspekter af egentlig profeti og opfyldelse, som vi så tidligere. Men de forholder sig til hinanden på samme måde som profeti og opfyldelse. Fra englesangen bevæger man sig bagud til den allerførste, kosmiske lovsang, der i lyset af englesangen nu kan ses som en forudskikkelse, en slags forudforståelse af den senere kosmiske sang. Omvendt må englesangen i lyset af ursangen tolkes som en glæde over en skabelseshandling. Skabelsen og den nye skabelse tolker gensidigt hinanden.

Når vi i nutiden synger med på omkvædet, så efterligner vi den kosmiske lovsang af morgenstjerner og engle. Det betyder, at vi bevæger os frit dels på *den horisontale tidslinje, fortid og nutid mødes*, dels i *det vertikale rum, himmel og jord mødes*.

I str. 4 tilføjes halleluja endnu en nuance. Vismændenes ofre til barnet giver omkvædet offerpræg. Deres ofre og deres lovsang går forud for nutidens offer og lovsang, men hvor deres ofre var materielle gaver, er nutidens offer åndeligt, idet det er identisk med lovsangen. Vismændene havde mulighed for fysisk kontakt med barnet, mens vi pga. den historiske begivenheds éngangskarakter må have åndelig kontakt med det. *Halleluja er vores offer i dag*. Dets funktion er imidlertid den samme som den, guld, røgelse og myrra havde, nemlig en anerkendelse af, hvem der er Gud, og en tak til ham, fordi han viser, at han er det. I sammenhængen mellem fortids- og nutidsofferet fordobles betydningen af 'offer'. Oven på dets fysisk-materielle mening bygges en åndelig, som henter sin forståelse fra det fortidige, materielle offer. Samspillet mellem fortid og nutid er også i denne strofe fremtrædende.

Ud fra gennemgangen af *str. 2-4* kan det konstateres, at omkvædet, som de tre strofer fører frem imod, er nøje knyttet til dem. På den ene side smittes det af strofernes historiefortælling, således at Halleluja Halleluja! ikke blot er den nutidige sang, der høres, når salmen synges i dag, men samtidig er den fortidige sang, der lød, dengang den historiske éngangsbegivenhed fandt sted. Omkvædet lades med fortidigt indhold. På den anden side smitter det selv af på strofernes indhold, idet det henviser til tankegange i det gammeltestamentlige, jødiske univers. Det medfører, at fortiden i stroferne udvides bagud, så de kommer til at indeholde en nytestamentlig, opfyldelsens tid og en gammeltestamentlig, profetiens tid, der gensidigt tolker hinanden. Når fortiden og nutiden mødes i et enstemmigt halleluja, kunne man derfor formode, at der består det samme oplysende forhold mellem disse to tider som det mellem de to fortidsdimensioner.

I *str. 5* forlades historiefortællingen. Verbernes præsensform og indførelsen af "nu" og "vor" angiver, at der her tales ud fra den nutidige situation. Der fokuseres på nutiden, og halleluja er derfor i første række den sang, der synges ved julegudstjenesten i dag. Om nutiden siges det, at nøden er forvundet. Begrundelsen for den påstand skal imidlertid søges tilbage i tiden. Ligesom barnefødslen dengang tolkedes som en opfyldelse af en forudgående

begivenhed, der bestemtes som en forudsigelse, sådan inddrages den tidligere historiske fødsel i vores forståelse af nutiden. Nøden er nu forvundet, fordi vores frelser er født i dag. Således bliver den fortidige fysiske fødsel til en slags profeti om en nutidig, åndelig fødsel. Åndelig, bl.a. fordi en fødsel fysisk kun sker én gang. Fødslen fordobler i nutidens lys sin betydning, ligesom offeret gør det. Den åndelige, nutidige fødsel er lige så konkret som den fysiske, fortidige. Nutiden tolker fortidsbegivenheden, så den bliver en konkret, nutidig begivenhed: "i Dag" går både på fortiden - den ene gang det skete - og på nutiden - julegudstjenestens tid. *Fortid og nutid mødes i kultens øjeblik*, kulten og dens halleluja aktualiserer og levendegør den fortidige éngangsbegivenhed. Men *fortid og nutid smelter ikke sammen*, da der er tale om to forskellige former for fødsel. Historien gentager sig ikke, men den fordobles: fortidens to dimensioner forholder sig til hinanden som profeti og opfyldelse, og fortiden, der i sig bærer disse to aspekter, forholder sig til nutiden som profeti til opfyldelse.

Det evige halleluja

De første par linjer i *str. 6* uddyber det, der blev sagt i str. 5 om den nutidige situation. At vores nød er overvundet med frelserens fødsel betyder mere konkret, at vi igen her og nu er blevet Guds børn. Der har altså været en tilstand førhen, som var uden nød, fordi der herskede et inderligt, familiært forhold mellem Gud og mennesker. Denne tilstand har været afbrudt af en anden med modsat fortegn, men er nu genoprettet. Guds børn deltager i dag i den fortidige hyldest af det nyfødte barn som himlens kongesøn og oplever i nutiden frelserens modsvarende åndelige fødsel som en lige så konkret og fuldbyrdet begivenhed. Guds børn ofrer åndeligt talt til barnet i tillid til, at han er frelseren. Guds børn er de troende. Jødernes forventninger om et *jordisk* kongerige er på sin vis gået i opfyldelse nu. Men ligesom barnefødslen satte almindelige, fornuftsmæssige begreber ud af kraft, således er tanken om det jordiske kongerige ufattelig ud fra menneskelige normer. Det jordiske rige, hvis tidsregning begynder med barnets fødsel, er af *åndelig, indre* art, det er et jordisk himmerige, og vi er ikke dets indbyggere, men det tager bolig i os! Skal man altså tale om et jordisk kongerige, må det forstås som et åndeligt rige og ikke som jødernes fysiske. Der er tale om både en

genoprettelse og en fornyelse, en ny skabelse, af det tidligere gudsforhold. Guds børn er ligesom Jesusbarnet arvinger til Guds rige, og de har allerede fået del i det - eller rettere: de er allerede blevet en del af det - her på jorden, men samtidig lever de i forventningens glæde over et kommende, endeligt Guds rige.

Salmens sidste fem strofer beskæftiger sig i en mægtig vision med dette fremtidige liv i Himmeriget. Hvor str. 2-4 beskrev den fortidige begivenhed, barnefødslen, og str. 5 angav dens nutidige betydning, drejer det sig i *str. 6-10* om dens eskatologiske virkning. Denne sidste eskatologiske del vejer tungt ikke bare kvantitativt, men også kvalitativt. Netop i den visionære fremstilling af det evige liv i Guds rige udfolder *salmens billeddannelse* sig.

Guds børns liv i evigheden anskueliggøres i velkendte billeder af julemorgen med dens kirkegang og gudstjeneste [10]. Gentagelsen i himmelbyen af den jordiske julefest er indbegrebet af det kommende, evige liv. Deroppe i byen ligger ligesom hernede en kirke, hvor festen skal holdes. Den nordiske vinterhimmel, som med sit vigende mørke og sine tindrende stjerner i den tidlige morgen danner loft over de forventningsfulde kirkegængere hernede, bliver den morgenstjernebelagte vej, de skal gå til kirke på deroppe. Herinde i den himmelske kirke lyder der salmesang ligesom i den kendte, jordiske kirke. Det er englene, der synger for i himmelbyens kirke, og den morgensang, de intonerer, er den samme som den, de sang *i nat*, da barnet blev født (str. 8) [8]. Det er tidligere omtalt, at vi i den nærværende jordiske gudstjeneste efterlignende blander vores stemmer ind i det kosmiske kor af morgenstjerner og engle, hvorved såvel fortid og nutid som himmel og jord mødes. Dette møde sker i ånden, parallelt med at vores offer, halleluja, vores genoplevelse af barnefødslen og det jordiske himmerige er af åndelig art. Det betyder, at vores stemmer *i dag* er som et ekko af den fortidige, kosmiske lovsang. Som gudstjenestedeltagere *i morgen* skal Guds børn imidlertid af englene lære den genuine sang, de skal lære at synge rent. Englene tillægges en pædagogisk funktion. De skal opdrage de analfabetiske, men lydhøre Guds børn til at synge et omfattende halleluja, som børnene trygge og glade umiddelbart kan nikke genkendende til - de har jo så ofte sunget det på jorden. Den barnlige, følelsesbetonede oplevelse af salmen viser sig i fremtidsvisionens tilbagekastende lys at være en spontan forudforståelse og forudgribelse af det kommende liv i Himmeriget.

Når børnene har lyttet intenst og indoptaget englesangen og lært selv at synge den, så er de ved siden af deres status som Guds børn selv blevet engle, som rent fysisk-sanseligt nu kan se deres himmelske Faders ansigt [11]. Denne åbenbaring i evigheden har sin jordiske pendant i åbenbaringen i tiden, barnefødslen. I begge tilfælde er der tale om gudens tilsynekomst. Men der er den væsentlige forskel, at den jordiske åbenbaring er skjult, mens den himmelske er åbenlys. Den jordiske åbenbaring (str. 2) foregik paradoksalt nok "i Løn" - i barnet skjulte himlens kongesøn sig - dvs. at den krævede en tolkende identifikation, som tyede tilbage i tiden for dér at hente belæg for sig selv. Identifikationen foretoges i ånden af de samtidige og nutidige troende. Den himmelske åbenbaring (str. 9) er umiddelbar; den kræver ingen tolkende midler, for det er åbenlyst for enhver, at man fysisk har Gud foran sig, når man står ansigt til ansigt med ham.

I forholdet mellem disse to åbenbaringsformer møder vi den stadig genkommende bevægelse i salmen. Ud fra fremtidsvisionen af gudens tilsynekomst i himlen kan den tidligere begivenhed, barnefødslen, tolkes som gudens tilsvarende tilsynekomst på jorden, som forudskikker den fremtidige epifani. Det jordiske, indre, åndelige Guds rige, som kommer til udtryk i den jordiske gudstjeneste, er forløber for det himmelske, eskatologiske Guds rige, og som sådan er det et foreløbigt Guds rige, som danner referenceramme til fremtidsvisionen af det endegyldige Guds rige. Visionens billeder er hentet fra de jordiske, nutidigt kendte forhold. Ud fra disse skabes der i nutiden et mere eller mindre klart syn af det fremtidige liv. Dette syn er *en dunkelt anet vision, anskueliggjort i billeder*. Det er et spejlingssyn. Fremtiden er endnu fremtid, og først når den er her, skal der gives direkte, sanseligt syn for sagn.

Omkvædet her i salmens afsluttende, eskatologiske strofer er naturligvis i første omgang et eskatologisk halleluja, jf. str.10 [8]. Denne konstatering virker tilbage på de foregående strofer, hvis omkvæd blev karakteriseret som det øjeblik i kulten, hvor fortid og nutid mødes. Det eskatologiske halleluja bevirker, at det allerede her tillige er et møde med fremtiden. Vores stemmer i dag bliver derfor et ekko eller en efterklang ikke blot af den fortidige, kosmiske lovsang, men også af den fremtidige, kosmiske lovsang, som vi nu forsøgsvis efterligner, men til sin tid skal lære selv at synge. Det eskatologiske halleluja fyldes på sin side af

alle de betydningsaspekter, som de tidligere strofers halleluja har udtrykt. Det kommer til at rumme den fortidige, natlige englesang og den qua gammeltestamentligt kultråb dermed forbundne stjernernes morgensang ved skabelsen samt den nutidige menighedssang. Det eskatologiske halleluja er altså ikke blot og bart eskatologisk, dvs. et halleluja, der som det allersidste i en fortløbende kæde af halleluja'er lyder ved tidernes ende, men det er et stort, altomfattende halleluja, der toner fra tidernes morgen. Et halleluja fra evighed og til evighed. Salmen når sit brusende højdepunkt i den sidste strofe med netop *dette store, evige halleluja,* som *omfatter og synkroniserer alle tidernes stemmer.*

På baggrund af str. 2-lo rettes søgelyset nu igen på det halleluja, der i salmens *første strofe* anslår grundtonen. Vi har set, hvordan dette formelt dobbelte omkvæd ned igennem salmen indgår i et vekselvirkningsforhold med strofernes indhold. Omkvædet lades med strofernes tidsangivelser, og omvendt virker det med dets tætte forbindelse til tekstens forestillingsverden tilbage på stroferne i en fordoblet betydningstilskrivning.

Den første beskrivelse af str. l's halleluja var generel og antydende. Det var et relativt tidløst halleluja, som nu har tonet med gennem stroferne og dermed vist dets tidsbundethed og dets tilknytning til det gammeltestamentlige, jødiske univers. Denne tilknytning er i en tilbagevirkende bevægelse med til at karakterisere de to byer, Bethlehem og Jerusalem, som viser sig ikke blot at være to jordisk eksisterende byer i historien, men også at være omgivet af et vidt udfoldet religiøst forestillingsrum. Et bibelsk konnotationsunivers, som gør, at det ingenlunde er en tilfældighed, at netop de to byer kobles sammen med barnefødslen.

I den profetiske tradition indgår Bethlehem som hovedsædet for de før omtalte jødiske messiasforventninger. Af 1. Sam. 16 fremgår det, at Bethlehem er Davidsslægtens hjemby. Her bor Davids far Isaj. Ifl. Es. ll skal et nyt skud af Isajs rod vokse frem og skabe et fredsrige. Også Mika (5.l) udnævner Bethlehem til at være byen, hvorfra den kommende messias - den nye David - stammer. Når salmen nu - på linje med den evangeliske tradition [12] - uden tøven stedfæster barnefødslen til Bethlehem, er det udtryk for en bestemt tolkning, som går ind på de gammeltestamentlige profetiers præmisser. Den forjættede og forventede hersker fra Davidsbyen identificeres med det barn, som er født her. Profetien er gået i opfyldelse. Bethlehem har altså en dybere betydning end det blot

at være en tilfældig, konkret historisk by.

Også Jerusalem har en nær forbindelse med den historiske David, der betragtes som en forløber for den kommende nye David. I hans regeringstid blev byen Israels politiske og religiøse centrum, og den fik navnet Davidsbyen eller Zion. Efter at have erobret byen og gjort den til hovedstad, overførte David Pagtens Ark hertil. Ud fra forjættelserne til ham påbød han sin søn Salomo at bygge et tempel i Jerusalem, idet han gav ham en tegning og en beskrivelse af det. Salomo opførte senere dette tempel på det klippeplateau, hvor David førhen havde bygget et brændofferalter, og som nu kaldtes Zion. Navnet kom til at betegne Jerusalem og dets indbyggere. Templet ødelagdes med Jerusalems fald og jødernes forvisning til Babylon ca. 587 f. Kr. og genopbyggedes efter eksilet, i årene efter 539 f. Kr. Ifl. nyere salmeforskning var de gammeltestamentlige salmer led i den officielle tempelkult, og man daterer de allerfleste af dem tilbage til Salomos tempel [13]. Det var altså her i Jerusalems tempel, det jødiske kultråb lød. Sangens afhængighed af templet afspejler sig i Ps. 137, som imidlertid forudsætter begivenhederne ca. 587 f. Kr., hvor Zions sang er afløst af gråden i Babylon. Templets betydning som det religiøse centrum viste sig også i store valfarter især i forbindelse med påskefesten. Kingo anfører i en note til sin påskesalme Hører til I høye Himle [14], at jøderne i deres påske sang et helt kompleks af gammeltestamentlige salmer (Ps. 113-118, evt. Ps. 111-118), som de kaldte *det store halleluja* eller *den store lovsang*, der hos Kingo (str. 3) og i Grundtvigs gendigtning [15] nu lægges i Jesu mund, hvorfra apostlene lærer sangen.

Hermed er vi ovre i Jerusalems nytestamentlige betydning som stedet, i hvis omegn Jesus blev korsfæstet, døde, blev begravet, opstod og for til himmels. Ligesom det også er Jerusalem, der blev de første kristnes tilholdssted. Jerusalem er således i sin fortidsbetydning både udtryk for den gammeltestamentlige, jødiske forsamling og for den nytestamentlige kristne urmenighed, som overtog det hebraiske halleluja. Samtidig står byen i salmen for den nutidige kristne menighed, som synger sit halleluja i dag.

Johs. Åb. 19.1-6 er formodentlig et vidnesbyrd om den kristne menigheds overtagelse af dette halleluja [16], som den autoriserede oversættelse fra 1949 i sin overskrift her kalder: "Det store halleluja ved Babels fald". Pga. skriftets eskatologiske overtoner er det ikke blot det historiske halleluja, der lød, dengang

Babylon faldt, og jøderne kunne vende tilbage fra eksilet, men det er tillige et eskatologisk halleluja. Også Jerusalem indgår i de eskatologiske forventninger om et kommende rige. I Johs. Åb. 21.1-22.5 gengives en vision af Jerusalem som den hellige by i himlen, et nyt himmelsk Jerusalem, der eksisterer i himlen samtidig med det jordiske, men som engang skal afløse det jordiske Jerusalem, og hvor Guds tjenere skal se hans ansigt. Også Hebr. 12.22-24 indeholder sådanne tanker om et himmelsk Jerusalem som et udtryk for Guds rige. Ligeledes siges det i Hebr. 8.5 om de jødiske ypperstepræster, at "De tjener ved en helligdom, der er et *afbillede* og en *skygge* af den himmelske". Det kan på baggrund heraf konstateres, at "Himmel-Bye" i salmens eskatologiske del må være et sådant nyt Jerusalem.

Vi møder altså i str. 1 *Jerusalem* i *fire betydninger*: 1. den konkret historiske by med det jødiske tempel, 2. den kristne urmenighed og dermed kirken som sådan, 3. den kristne menighed i dag og 4. den himmelske gudsby. De tilsvarende fire betydninger overføres til *halleluja* i str. 1 fra resten af salmen, hvor de optræder med forskellige accenter i de forskellige strofer, og fra Jerusalem: Konkret historisk er det 1. lovprisningen ved skabelsen og jødernes kultråb, som gentages og fornys i 2. englesangen ved fødslen, 3. menighedssangen i dag og 4. det altomfattende, evige halleluja. Str. 1 fyldes med indhold fra de følgende strofer og kommer dermed til at stå som en sammenfatning af hele salmen.

Afslutningsvis skal der foretages et udsyn til sangværkets tilblivelse i 1836-37. De tankegange, som gennemgangen af Et Barn er født i Bethlehem fra 182o har fremdraget, udtrykker Grundtvig i 1836 meget klart og tydeligt i sin gendigtning af en Kingo-salme: Hvor deilig skal Guds Kirke staae [17]. Opsummerende lader jeg derfor herfra Grundtvig få det sidste ord:

"O søde Gud! lad da kun saa
Vort Hjerte høit for Himlen slaae!
Da lavt du boer hos os i løn,
Til hisset, i din Hald saa skiøn,
Vi see dig klart og synge da
Vort evige Halleluja!" (min kursivering)

(SV bd. 1, No. 28, str. 7, 1837)

2. DEN FIRFOLDIGE TEKSTFORSTÅELSE

Salmegennemgangen har ved sin fokusering på omkvædet bevæget sig igennem tiderne: den dobbelte fortid, nutiden og fremtiden, og dermed er den gået ind i de forskellige betydningsrum, som er knyttet til de forskellige tider. Denne læsemåde, som salmen lægger op til, har sin pendant i teorien om den firfoldige tekstbetydning. Det er en teori og en metode i praksis, som har vid udbredelse især i middelalderen, men som rækker helt ind i det 18. årh. [18]. Den middelalderlige tekstforståelse går ud på, at teksterne er organiseret i fire betydningslag. Læsningen af teksterne må derfor forfølge de fire betydninger, som de giver fra sig. Friedrich Ohly (Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung. Darmstadt 1977, p. 13-14) beskriver de fire betydningsplaner således:

> "Über dem Fundament des *historischen oder Buchstabensinns* des Wortes erhebt sich ein vom Mittelalter selbst so genannter Überbau der drei Stufen des geistigen Schriftsinns, des *allegorischen*, des *tropologischen* und des *anagogischen* Sinns." 19)
>
> (mine kursiveringer)

Som et eksempel på et enkelt ords firdobbelte betydningstilskrivning nævner Ohly (1977, op.cit., p. 14-15) *Jerusalem*:

> "Ein im Mittelalter immer wieder angeführtes Musterbeispiel ist das Wort Jerusalem: geschichtlich eine Stadt auf Erden, allegorisch die Kirche, tropologisch die Seele des Gläubigen, anagogisch die himmlische Gottesstadt."

I denne fremstilling af den firfoldige tekstbetydning anvendes følgende terminologi: 1. den bogstavelige eller historiske, 2. den allegoriske, typologiske eller figurale i snæver forstand, 3. den tropologiske eller moralske og 4. den anagogiske eller eskatologiske betydning. Alt efter hvilket spørgsmål man stiller teksten, åbner den sig i én af de fire betydninger. Drejer spørgsmålet sig om, hvad teksten bogstaveligt handler om, hvad der faktisk er sket, svarer den med den første betydning. Spørger man om, hvad teksten betyder i en snæver frelseshistorisk forstand, åbner den sig for en allegorisk, typologisk eller figural tydning, dvs. at den åbenbarer betydningsrelationen præfiguration og realisering. Det tred-

je betydningslag er tekstens morale. Her tydes udsagnene som retningslinjer for modtagernes tilværelse her og nu - teksten svarer på spørgsmålet: hvad skal vi gøre? idet den vender sig mod nutiden og overfører sine udsagn hertil (TROPOS = vending; bruges som sammenlignende konjunktion: (på samme måde) som). Den fjerde betydning behandler spørgsmålet om, hvad der siden og sidst vil ske (ESCHATOS = sidst, yderst). Eskatologien, læren om de sidste ting, har både et dennesidigt og et hinsidigt aspekt. Det drejer sig både om tiden inden verdens undergang og om evigheden. I forbindelse med spørgsmålet om det hinsidige, evige liv ses teksten under en meditativ synsvinkel, idet den bruges som afsæt for et løft opad (ANAGÅ = fører op) til en mere eller mindre mystisk forening med Gud. Et latinsk vers fra det 5. årh. e.Kr. sammenfatter de fire tekstbetydningers opgave:

"Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia." 2o)

'Bogstavet belærer om begivenheder, allegorien hvad du skal tro, den moralske hvad du skal gøre, anagogen hvorhen du skal rette din stræben.'

Mellem de fire betydninger går en klar skillelinje, som opdeler teksten i to dele. Den første del er den basale, bogstavelige eller historiske væren, som man kan sammenligne med tekstens "wie es eigentlich gewesen ist" [21]. Den anden del består af en tredelt åndelig overbygning, som for den middelalderlige betragtning er den vigtigste. Man kan kalde den tekstens væsen, som gør en tydning påkrævet. Den er som et modstykke til den første del tekstens "was es eigentlich bedeutet". Ohly (1977, op.cit. p. 15) gengiver en billedlig fremstilling, som stammer fra middelalderen selv, af denne åndelige betydningsbygning, som rejser sig over den historiske betydnings fundament: På den bogstavelige betydnings gulv bygges allegoriens vægge, over hvilke den anagogiske forståelses tag hvælver sig med blikket ind i det hinsidige, mens moralens farver skal smykke betydningsbygningens vægge ude og inde. Det er tydeligt, at denne tekstforståelse har platonisk-idealistiske træk. Man kan ikke nøjes med tingenes bogstavelige eksistens, men må gå bag om den til deres egentlige betydning. Realeksistensen fungerer blot som et kikhul, hvorigennem man med opløftet blik kan skue den sande virkelighed, som kun kan anes, ikke sprogligt udtrykkes. Sproget er kun en vejviser for blikkets retning. Det er middelal-

derens abstraherende og spiritualiserende overordnede tolkningsform, som kaldes allegoresen.

Denne middelalderlige allegorisering gav sig i praksis udslag i kun punktvise og tilfældige nedslag i teksten, og når man med teksten eller blot et enkelt ord i hånden havde vandret op gennem tekstforståelsens betydningsbygning, påberåbte man sig at have afdækket teksten totalt. Det var imidlertid en atomistisk tolkning, idet den ikke havde et sammenhængsskabende helhedssyn på teksten[22].

Teori og praksis

Nu er det påfaldende, at gennemgangen af salmen har kunnet afsluttes med netop den opregning af Jerusalems fire betydninger, som middelalderen selv anførte som eksempel på den firfoldige tekstforståelse (jf. det tidligere Ohly-citat), og med en tilsvarende, der går på halleluja. Man kunne jo med rimelighed få den mistanke, at gennemgangen, på trods af hvad der påstås i det indledende afsnit, udelukkende har været styret af dette Ohly-citat. Jeg må i en mindre ekskurs her berøre det komplicerede *vekselvirkningsforhold mellem teori og praksis* i en metode. Det er klart, at selv om gennemgangens metode først navngives i dette afsnit, så optræder metoden bag gennemgangen som en underliggende strøm. Teoridannelsen foretages ud fra den forudgående gennemgang, som påstår at læse salmen på dens egne præmisser, men hvis strategi samtidig er at munde ud i teoridannelsen. Påstanden om, at salmen læses på dens egne præmisser, kan kun helhedstolkningen bekræfte. Dvs. at påstanden er bekræftet, hvis helhedstolkningen kan godtgøre, at man uden den bagvedliggende teori kunne være nået til nogenlunde det samme resultat, altså uden at navngive det. At ordet 'Jerusalem' eller 'Halleluja' i str. 1 har de opregnede fire betydninger, og at strofen dermed optræder som hele salmens sammenfatning bør den samlede tolkning således have lagt op til. Det teoretiserende afsnit kan så tage fat og sige, at str. 1 er en sammenfatning af den firfoldige tekstforståelse, som gennemtrænger salmen i øvrigt. Derved gives helhedstolkningen perspektiv, og omvendt vil det vise sig, at den på sin side påvirker teoridannelsen.

Typologi

Jeg vender nu tilbage til fremstillingen af metoden. Alene ud fra karakteristikken af den firfoldige tekstforståelses andet betyd-

ningslag skulle det være klart, at metoden i sig bærer og lejrer sig omkring den enkle, snævre typologi eller figurale tydning. Anvendelsen af den typologiske tolkning går helt tilbage til Bibelen selv, hvor den især optræder i de paulinske tekster. Men også i evangelierne kan den mødes. I den aktuelle sammenhæng kan nævnes Matt. 1.22-23 og 2.5-6, der ved gengivelsen af de gammeltestamentlige profetier, som også salmegennemgangen har inddraget, udlægger dem typologisk. Objektet for den senere typologiske tolkning, som udvikles af kirkefædrene i århundrederne efter, er naturligt nok især det bibelske univers. Tolkningen går generelt ud på, at man i lyset af NT finder en anden betydning bag GT's bogstavelige, og NT bliver GT's opfyldelse eller sande virkeliggørelse, idet de to skrifter anskues under en frelseshistorisk synsvinkel. Denne beskrivelse svarer nøje til, hvad der på et tidligt tidspunkt i gennemgangen har kunnet konstateres om GT's og NT's gensidige belysning. Men det er her nødvendigt at give et lidt mere indgående teoretisk rids af den figurale tydning [23].

Figuren eller typologien består af to poler, som er adskilte både tidsmæssigt og kausalt. Auerbach kalder dem *figura* og *opfyldelse*, Frye *type* og *modtype*, de kan også kaldes *præfiguration* og *realisering*. Det er vigtigt at fastholde, at *begge* poler er *sanseligt-virkelige, historiske* begivenheder, kendsgerninger eller personer; de har *begge realeksistens*. Også når figura er en profeti, er den figurale pol en lige så historisk, sanselig kendsgerning, som den pol, der profeteres igennem den. Da figura og opfyldelse hverken er tidsmæssigt eller kausalt forbundne, må sammenhængen mellem dem findes ved en tydning. Kun denne udtydende forståelse af polernes forbindelse med hinanden er åndelig - ingen af polerne er det i sig selv. Sammenhængen mellem figura og opfyldelse skabes, når man i den åndelige tydning forbinder dem *vertikalt* med det guddommelige forsyn. Det er Gud og hans indbrud i verden, som hensigtsmæssigt planlægger dens gang. I denne vertikale forbindelse med forsynet kommer forholdet mellem figura og opfyldelse til syne: Den første pol er ikke bare sig selv, men betyder også den anden, og den anden pol rummer eller opfylder den første. Den første pol, typen, eksisterer i fortiden, den anden pol, modtypen, i nutiden. Tydningen af denne sammenhæng kommer i stand via en overensstemmelse, en lighed, en *analogi* mellem figura og opfyldelse. Erkendelse af analogien sker *retrospektivt*. Først med modtypens opkomst kan typen ses som type. Man slutter fra det nu-

tidigt kendte tilbage til det fortidigt mindre kendte. Derfor betegnes typen ofte som skyggen af modtypens sandhed, jf. Hebr. 8.5 og Kol. 2.17. Ingen af dem ophæver den anden, de tolker tværtimod gensidigt hinanden.

Det vertikalt tolkende syn er ud fra den moderne historiske bevidsthed principielt både *ahistorisk* og *uhistorisk*. Ahistorisk er synet, når det ser bort fra det, som objektivt set konstituerer den historiske udvikling: den både tidsmæssigt- og kausalt-horisontale forbindelseslinje mellem i sig selv enestående hændelser. I beskæftigelsen med analogidannelser ligger en opfattelse af tidløshed og evighed. Guds vilje er evig og altid den samme, og derfor rummer figura og opfyldelsen den samme konstante størrelse - de indeholder begge et urbillede. Uhistorisk er den vertikale orientering ved overhovedet at operere med guddommelige nedslag som årsager i historien [24]. Den middelalderlige tekstforståelses atomistiske præg kan formentlig bl.a. forklares med dens vertikale, ahistoriske og uhistoriske orientering. Guds indgriben er punktuel, og det bliver tydningen derfor også. I middelalderens eget billede af den firfoldige tekstforståelse som den tredelte åndelige betydnings bygning over den bogstavelige betydnings fundament med det vertikalt opadstræbende perspektiv ligger desuden den latente fare for at miste tids- og jordforbindelsen, hvorved tilfældige associationer og dermed det atomistiske får frit løb. Den samme fare er indeholdt i den snævre typologiske tolkning, som i middelalderen kan have en tendens til at forflygtige eller glemme de to polers konkrete, sanselige virkelighed til fordel for en spiritualiserende tydning af dem, jf. den tidligere omtale af den middelalderlige allegorese.

På et tidligt tidspunkt i den figurale tydnings historie udvides typologien [25]. Den snævre typologi, modstillingen af type og modtype, tilføjes endnu en pol, som er fremtidig eller eskatologisk, og som står som den endegyldige opfyldelse. Ohly (1977, (op. cit.) p. 323-324) kalder denne udvidede typologi for "typologischer Dreischritt". Historien fordobles: Hvad der før i det tilbageskuende lys optrådte som modtype til en type bliver, når blikket rettes fremad, selv til type til en fremtidig modtype. Typen er nu til stede i fortiden eller nutiden og modtypen i nutiden eller fremtiden. De beholder hver for sig deres historisk-sanselige karakter, men i fremtidsperspektivet tilføjes de begge et foreløbigt, ufuldstændigt aspekt. De henviser til hinanden, samtidig

med at de henviser til noget kommende, endegyldigt. Med fordoblingen af historien bliver den menneskelige tilværelse en tilværelse i tro, forventning, håb og vision [26]. Det frelseshistoriske syn, som er knyttet til den snævre, todelte typologi, og som dér er forbundet med et vertikalt perspektiv, tilføjes med den udvidede typologi et forløbsmæssigt sigte. Der åbnes derfor mulighed for et historiesyn, der ser begivenhederne i deres horisontale sammenhæng ved siden af og samtidig med et vertikalt historiesyn [27]. Herved kan det ahistoriske og det atomistiske i metoden, men ikke det uhistoriske i moderne forstand, modereres.

Salmen

Her skal der i lyset af den foregående fremstilling af metoden igen fokuseres på salmen og gennemgangen af den. Det kan nu nævnes, at gennemgangen af salmen netop er foregået inden for de fire betydningslag, som den firfoldige tekstforståelse består af. Men der har ikke som i middelalderen primært været tale om en vertikalt opadstigende gennemgang i et åndeligt betydningsrum, snarere om en horisontal vandring gennem fire rum, som ligger i forlængelse af hinanden. Det skyldes, at den typologiske forståelse i salmen ikke begrænser sig til det andet betydningslag, altså til en todelt typologi med et vertikalt perspektiv. Det er en udvidet typologi, der gennemtrænger hele salmen, og dermed er den den overordnede tolkningsramme for alle fire betydningsrum. De forskellige tider: *fortid, nutid og fremtid, som halleluja aktualiserer, forholder sig alle typologisk til hinanden.* Den nytestamentlige hændelse, Jesu fødsel, betragtes som en historisk enestående begivenhed, og i lyset af den ses retrospektivt de gammeltestamentlige messiasprofetier som type eller præfiguration på denne begivenhed, som er deres retmæssige modtype eller opfyldelse. Profetierne kan nu ses ikke ganske at være gået i opfyldelse; Jesus er *mod*type eller antihelt i forhold til dem. Profetierne er kun en skygge af, hvad der skulle komme. På trods af begivenhedens éngangskarakter kan den ud fra nutidens standpunkt gentages åndeligt og dermed optræde som type til den nutidigt-moralske modtype, og nutiden kan på sin side i sin forventningens glæde ses som skygge af og type til den fremtidige modtype eller endegyldige opfyldelse.

Den firfoldige tekstforståelse i salmen og gennemgangen kan opsummerende illustreres skematisk - med den fare for reduktionisme

der ligger i enhver skematisering in mente, jf. opstillingen side 84.

Nutiden forstås som modtype ud fra den typologiske forbindelse mellem de to fortidsdimensioner og ses selv som en forudgribelse af fremtiden, som kan anes i en nutidig vision. Den typologiske sammenhæng mellem tiderne etableres via analogidannelser. Omkvædet anskueliggør, at noget går igen til enhver tid. Der går et tidløst konstant element, et urbillede, gennem tiderne, men da hver tid omfatter det med sin enestående, konkrete, historisk-sanselige begivenhed som noget nyt i forhold til den foregående tid, som en opklaring eller afsløring af en fortidsgåde eller -skygge, kan det konstateres, at hver tid både er en gentagelse og en udvikling af de andre. Den overordnede typologiske og dermed målrettede frelseshistoriske forståelse af de fire betydningsrum forener således *et ahistorisk-vertikalt og et historisk-horisontalt syn*, jf. også salmegennemgangens fremhævelse af det vertikale, rumlige møde mellem himmel og jord og det horisontale, tidernes møde.

Visse af den firfoldige tekstforståelses rum i salmen kan direkte udfyldes, mens andre er udtryk for en tolkning, fx det historiske, bogstavelige, som er fremkommet ved en fordobling af fortiden bagud formidlet af halleluja, og det moralske, som umiddelbart ikke "fylder" meget i salmen: str. 5 - 6.1-2. Det moralske rum udfoldes ikke normativt, men deskriptivt, og det fylder hele salmen, for så vidt som det udgør dens grundstemning. Det moralske består i dette, at "Det er godt at være Barn om Julen". Det er det, fordi netop barnet umiddelbart mobiliserer den intense forventning og spontant formår at forudgribe det evige liv her og nu om julen. Det moralske er den trygge, barnlige juleglæde. I en senere selvbiografisk hymne til Kirke-Klokken udtrykker Grundtvig det således:

> "Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme,
> Julemorgen var mit Himmerig,
> Den du meldte mig med Englestemme,
> Kimed klart den store Glæde ind."
> (SV bd. 4, No. 147, str. 4, 1843-45)

Jeg har valgt en bearbejdelse af en oprindelig middelalderlig salme til belysning af den middelalderlige tekstforståelse, hvis mønster genfindes i Grundtvigs forlæg. Den organiserende struktur er således ens i forlæg og bearbejdelse. Men hermed hører ligheden også op. Den væsentligste forskel er, at Grundtvig foretager en

	historisk	typologisk	moralsk	anagogisk
halleluja	ur-morgensang + jødisk kult-råb: 'pris Ja'	englesang fysisk, jord. offer	menighedssang åndeligt, jord. offer	det evige halleluja: ur-morgensang/engle-sang/menighedssang/ eskatologisk sang
Jerusalem	by med jødisk tempel	urmenighed/ kirken	menighed i dag	det nye Jerusalem
fødsel	messiasprofeti: åbenlys, ydre, jord. tilsyne-komst.	fysisk fødsel: skjult, ydre, jord. tilsyne-komst.	åndelig fødsel: skjult, indre jord. tilsyne-komst. Guds børn	'ansigt til ansigt': åbenlys, ydre, himmelsk tilsyne-komst. Engle

FORTID NUTID FREMTID

GT NT NU SIDEN

type ⟷ modtype/type ⟷ modtype/type ⟷ modtype

vældig udvidelse af forlæggets blot antydede eskatologi. Det er meget naturligt, at salmens billeddannelse - som omtalt i gennemgangen - netop udfolder sig i den visionære, eskatologiske del, men der er også en pointe i, at billeddannelsen florerer dér, hvor Grundtvig selv digter. Det er denne tungtvejende fremtidsvision, som giver salmen den overordnede typologiske forståelsesramme og det forløbsmæssige og målrettede frelseshistoriske perspektiv. Og sådan skabes der sammenhæng mellem de fire betydningsrum. Også på anden måde modererer og udvikler Grundtvig den middelalderlige tolkning. Vi har i analysen set, hvordan ordene som på en palimpsest fordobler deres betydning: til den fysisk-materielle føjes en åndelig. Denne anskuelsesmåde svarer principielt til den firfoldige tekstforståelses tredelte åndelige overbygning på det bogstavelige fundament. Det er for så vidt et platonisk-idealistisk syn, men på intet tidspunkt mister Grundtvig jordforbindelsen i en spiritualiserende tolkning. Den fysiske betydning ophæves ikke af den åndelige, men får perspektiv fra den og leverer selv tolkningsrammen for den åndelige betydning. Helt ind i Guds rige beholder sproget og de jordiske billeder deres selvstændige værdi, således at der ikke er noget egentlig mystisk eller abstraherende i foreningen med Gud. Visionen af det evige liv er ingen abstraktion, den har tværtimod konkret-sanselig skikkelse, ligesom den jordiske gudstjeneste har det. Den jordiske gudstjeneste får evighedsperspektiv fra visionen og danner selv ramme for visionen.

Den middelalderlige firfoldige tekstforståelse forsvandt som anskuelsesform i løbet af det 18. årh. i og med den historiske bevidstheds begyndende fremkomst. Spørgsmålet er nu, hvorfor Grundtvig stadig bruger den. Svaret er ikke det nærliggende, at den moderne bevidsthed først havde sit gennembrud i løbet af 182o'erne (jf. note 21), og at salmen her er fra 182o, eller at salmen er en bearbejdelse af netop en middelalderlig salme. Det firfoldige mønster genfindes i utallige senere og originale Grundtvig-salmer. Svaret skal snarere findes i salmegenren som sådan og i Grundtvigs historiesyn. Den firfoldige tekstforståelse går som en rød tråd igennem salmegenren litteraturhistorisk set. Et udtryk for at genren i sig selv er stærkt traditionsbunden. Grundtvigs historiesyn har vi allerede set udmøntet i hans selvstændige brug af den firfoldige tekstforståelse som anskuelse og metode. Her kan tilføjes, at Grundtvig i modsætning til sin samtid fastholder den krist-

ne tolkningsramme i sit historiesyn. Set fra én synsvinkel er svaret altså, at både genren og Grundtvigs historiesyn er anakronistisk.

3. GRUNDTVIGS JULESALMER

Det forholder sig nok sådan, at Grundtvig starter som julens digter for at fortsætte som påskens og senere pinsens digter. I sin digteriske udvikling følger han kirkeårets gang. Der er imidlertid flere eksempler på, at Grundtvig har svært ved at slippe visse julesalmer, som han på et meget tidligt tidspunkt har beskæftiget sig med. Et Barn er født i Bethlehem er et sådant eksempel på et langt stræk i Grundtvigs salmedigtning.

Første gang, Grundtvig berører denne salme, er i digtet Ragna-Roke *1817*. Da Holger Danske (alias Grundtvig) her har lært at løfte arven: harpen, er det første, han istemmer, tre strofer fra præcis denne salme [28]. Den første egentlige bearbejdelse - gennemgangens tekstgrundlag - stammer fra *1820*. Grundtvig vender derefter gang på gang tilbage til salmen: *1837* (Sangværket bd. I[1], 1837 = Sangværket bd. 1, 2. opl. 1982 No. 163), *1843* (Utrykte Psalmeblade), *1845* (Prøveheftet), *1852/53* (trykt posthumt: Sangværket bd. III, 1873 = Sangværket bd.4, 2.opl. 1983 No.274), *1868* (Sangværket bd. I[2]), *1870* (Sangværket bd.II[2], 1870 = Sangværket bd.2, 2.opl. 1982 No. 59), *omkring 1870* (trykt posthumt: Sangværket bd.V, 1881 = Sangværket bd. 5, 2. opl. 1984 No. 231). Dateringen af den sidste version følger Kr. Tårup (Kimer, I Klokker, 1933, p. 107-120). Han anfører, at den formentlig er Grundtvigs sidste julesalme. Dvs. at ligesom Holger Danske i 1817 intonerer sin salmesang i det hele taget med julesalmen Et Barn er født i Bethlehem, således slutter Grundtvig omkring 1870 sin juledigtning overhovedet med en bearbejdelse af netop denne salme. Og ligesom Holger Danskes tre strofer primært er et citat (af den gamle danske tekst), således citerer Grundtvig nogenlunde ordret tre strofer af sine forskellige Et Barn er født-versioner i sin næstsidste juleprædiken *julemorgen 1870* [29].

Salmesangen som den uomgængelige konsekvens af julebudskabet kommer stærkt, vedholdende og insisterende til udtryk i Grundtvigs juleprædikener lige fra de tidlige til den allersidste, han holdt:

"(...)saalænge der er Spor og Levning af denne de Christnes glædelige Tro paa Jorden, saalænge maa der og nødvendig høres *Gienlyd af Engle-Røsten Gienlyd i Jule-Psalmer(...)*"
(Prædiken julemorgen 1823 [30]).

"(...)denne Taknemmelighed er den uudtømmelige Kilde, hvoraf *glade Jule-Sange* maa udspringe, *saa længe Dagene varer*, og skal saa *sammensmelte til det evige Halleluja*(...)"
(Prædiken 1. juledag 1871 [31]).

(mine kursiveringer)

Grundtvig fastholder altså fra først til sidst - både i praksis og i sine mere teoretiske overvejelser - at julebudskabet med nødvendighed må give sig udslag i og modsvares af julesalmer.

NOTER

1. Tekstgrundlaget for gennemgangen er Grundtvigs første bearbejdelse af denne oprindelig middelalderlige, latinske salme (ukendt forfatter, 14. årh.), trykt på forsiden af Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, nr. 103, 23. dec. 1820.
Meget tyder på, at det er den gamle danske oversættelse, optaget i Hans Thomissøns salmebog 1569, som Grundtvig bearbejder. Denne gamle version er optrykt i:
Malling, Anders: Dansk Salme Historie, Bd. 1, 1962, p. 357-58. Se således Stevns, Magnus: Fra Grundtvigs salmeværksted. Kbh. 1950, p. 106 og Elbek, Jørgen: Grundtvig og de latinske salmer. Grundtvig-Studier 1959, p. 19-22. Grundtvigs 1837-version er desuden i Sangværket (herefter SV) bd. 1 placeret blandt den nordiske menigheds salmer, hvilket tyder på, at forlægget er dansk.
Jf. Elbek, Jørgen: Litteraturen i dag. Kbh. 1970, p. 51. Om salmen, se i øvrigt Anders Malling, op.cit., og Peter Balslev-Clausen: Et Barn er født i Betlehem. Grundtvigs julesalme. I: Hym.Medd. Nr. 4, 1979.

2. Hebraisk: pris/lovsyng (2. pers. pl. imperativ) Ja(hve).

3. Denne beskrivelse svarer nøje til folkeviseomkvædets virkning og funktion, og salmen har bl.a. herved udpræget folkevisekarakter. Den er et eksempel på den hyppigt anvendte teknik i salmedigtningen: kontrafakturen (= 'det at gøre modsat' eller 'afbildning'), som går ud på, at den religiøse lyrik henter sin form eller sin melodi fra den verdslige og fylder den med ny, åndelig mening (Jensen, Th. Borup & Bugge, K.E. (red.): Salmen som lovsang og litteratur. Bd. I, Kbh. 1972, p. 19-20). I sin fortale "Til dend Gunstige og rætsindige Læsere" i Aandelige Siunge-koors Første Part, 1674, skildrer Kingo kontrafakturen og formålet med den meget rammende:
"at om du kand lade dig undertiden befalde, for en Melodies artigheds skyld, at gierne anhøre en Sang om Sodoma; du meget mere (om du est et ret Guds Barn)

skulde lade dig behage, under selvsamme Melodie, at høre en Sang om Zion." (Thomas Kingo. Samlede Skrifter. Bd. III, 1975, p. 7).

4. Matt. 1-2 og Luk. 1-2.

5. I andre julesalmer er det ikke Mattæusevangeliets fjerne vismænd, men Lukasevangeliets nære hyrder, der får syn for sagn.

6. Jf. fx Es. 11.

7. Jf. fx Job 38.7. Samme forestilling har også flere af de gammeltestamentlige salmer, og især de, der formentlig har haft forbindelse med den såkaldte Jahves tronbestigelsesfest, som ifl. nyere salmeforskning blev holdt som led i den jødiske nytårsfest, hvor man i Jerusalems tempel fejrede Jahves gentagelse af skabelseshandlingen - sejren over kaosmagterne - og hyldede ham som den, der i kultdramaet igen havde besteget tronen som alverdens konge (Kruse-Blinkenberg, Lars: Kommentar til 25 gammeltestamentlige salmer. Kbh. 1971. Optrykt 1977). I disse salmer opfordres Jahves tjenere, de himmelske væsner, til lovprisning, fx Ps. 29.1-2 og Ps. 103.19-21 ff. også note 9.

8. Dette er endnu tydeligere i 1837-versionen af salmen (SV bd. 1, No. 163), hvor et kolon i den tilsvarende strofe angiver direkte tale i omkvædet.

9. Sammenstillingen skabelsens morgensang/inkarnationens englesang er et grundliggende tema i Grundtvigs juledigtning. I salmen her ligger temaet blot i kim, mens det i andre julesalmer kommer til fuld udfoldelse, således fx i Midnatsmulm blev Morgenskiær (SV bd. 4, No.108, str. 1, 1844) og Nat i Østen er ei saa lang (SV bd. 4, No. 161, str. 15, 1846). Jf. også Grundtvigs tidlige behandling af temaet i Om Poesi og Historie fra foråret 1809, trykt i Lundgreen-Nielsen, Flemming: N.F.S. Grundtvig. Skæbne og forsyn. Kbh. 1965, især p. 174. Jf. også note 7.

10. Kirkeligt fejredes julen med morgengudstjeneste juledag. Sådan er det også i dag. Juleaften havde præg af forberedelse, hvilket senere folkeligt blev udviklet, så juleaftensgudstjenesten i dag står som den egentlige indledning til julefesten, men kirkeligt set er den uautoriseret.

11. Hans Brix (Tonen fra Himlen. Kbh. 1912. 3. opl. 1964, p. 14) fremstiller i sin omtale af salmen Gud som præsten, der i den himmelske gudstjeneste toner frem på prædikestolen, når salmen ebber ud. Malling (op.cit. Bd. I, 1962, p. 359) mener, at Brix her nok går for vidt. Brix'es tolkning er imidlertid i nøje overensstemmelse med salmens vision af det evige liv som en jordisk gudstjeneste.

12. Matt. 2.1 og Luk. 2.4

13. Kruse-Blinkenberg, 1977, (op.cit.) p. 15.

14. Danmarks og Norges Kirkers forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten. 1689. I: Thomas Kingo. Samlede Skrifter. Bd. IV, 1975, Nr. 160, p. 277.

15. SV bd. 4, No. 118, str. 2, 1844.

16. Holm-Nielsen, Svend m.fl. (red.): Bibelens kulturhistorie. Bd. 4, 1980. Under 'halleluja'.

17. Salmen er ikke en julesalme, men Grundtvig citerede i 1814 sin første bearbejdelse af denne Kingo-salme i adventsprædikenen: Herren kommer!

18. Jeg skal senere komme ind på, hvorfor Grundtvig bruger denne middelalderlige metode.

19. Denne beskrivelse af den firfoldige tekstbetydning svarer til den, man kan finde andetsteds, dog veksler terminologien noget, se fx Lindhardt, Jan: Middelalderens (og Renæssancens) Bibeludlægning, I: Fønix, redigeret af Bent Hahn og Niels Thomsen. 3. årg., nr. 2, Kbh. 1979, p. 2o4-2o6 og Auerbach, Erich: Figura. I: Archivum Romanum, 1938. Optrykt i hans Gesammelte Aufsätze zur romanischen Philologie. Bern 1967, p. 91.

2o. Citeret efter Ohly, Friedrich: Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung. Darmstadt 1977, p. 17.

21. En sætning formuleret af Leopold v. Ranke, som indfører den systematiske kildekritik i historiestudiet i 182o'erne. Han er én af ophavsmændene til det 19. årh.'s såkaldte historisme, den moderne historiske bevidsthed, sansen for de historiske hændelsers éngangskarakter og særpræg. Desuden en positiv-videnskabelig indstilling til historien, som dermed frigøres fra sine tidligere middelalderlige religiøse og oplysningstids-moraliserende rammer. Jf. Clausen, H.P.: Hvad er historie? Kbh. 1963. Optrykt 1974 og Lindhardt, Jan m.fl.: Historisk forståelse og bevidsthed. I: H.C. Wind (red.): Religionen i krise. Bd. 2. Kbh. 198o. Jf. også note 24.

22. Jf. Lindhardt, 1979 (op. cit.) og Nielsen, Erik A.: Forhænget. Et ikonologisk forsøg. I: Kritik 62, 16. årg. redigeret af Poul Behrendt, Johs. H. Christensen og Klaus P. Mortensen. Kbh. 1982.

23. Den grundliggende afhandling om denne anskuelsesform er Auerbach: Figura. 1938 (op.cit.). I stedet for 'typologi' bruger han 'figural tydning', principielt dækker ordene samme indhold. Auerbach, Erich: Mimesis. Virkelighedsgengivelsen i den vesterlandske litteratur. 1946. Dansk overs.: 1965 følger denne afhandling op. Den følgende fremstilling er baseret dels på disse to, dels på Frye, Northrop: The Great Code. The Bible and Literature. London 1982.

24. Omvendt ville den middelalderlige historiske bevidsthed sige, at den moderne stopper, før den er begyndt - den kommer aldrig videre end til det første betydningslag. Begge historiesyn opererer med 'historisk' i betydningen 'det reelt, faktisk skete', men herhen hører for det middelalderlige syn også de vertikale indslag af Guds vilje i verden, hvilke det moderne ofte må betragte som uhistoriske. Jf. også note 21.

25. Augustin foretager som én af de første en sådan udvidelse i det 5. årh. e.Kr. (Auerbach: Figura. 1938 (op.cit.) 1967-udgaven p. 7o-71).

26. Jf. Auerbach: Figura.1938 (op.cit.) 1967-udgaven, p. 81 og Frye, 1982, (op.cit.), p. 82.

27. Auerbach (Mimesis. 1946 (op.cit.) 1965-udgaven, p. 96-98) omtaler således Augustins forsøg på at forene den figuralt-vertikale tolkning med forestillingen om det uafbrudte historiske forløb.

28. N.F.S. Grundtvigs Poetiske Skrifter. Ved Svend Grundtvig. Bd. IV, 1882, p. 497.

29. N.F.S. Grundtvigs Sidste Prædikener. I Vartov Kirke 1861-1872. Et Udvalg af C.J. Brandt. Bd. II, 188o, p. 364.

3o. Citeret efter N.F.S. Grundtvigs Prædikener. Udgivet af Christian Thodberg. Bd. 2, 1983, p. 5o.

31. Citeret efter N.F.S. Grundtvigs Sidste Prædikener (op.cit.). Bd. II, 188o, p. 457.

DAGENE STÆKKES OG MØRKNE I NORD

ET JULEDIGT FRA 1837 AF GRUNDTVIG.

AF LENA AHRENST JØRGENSEN

1 Dagene stækkes og mørkne i Nord,
Til knap der er Dag-Skiær tilbage,
Alt som det gik paa vor syndige Jord,
I Heden-Olds Efteraars-Dage;
Heltene døde og Guderne med,
Røvere saaes med Spøgelser lege,
Sygelig kun paa "det hellige Sted",
Glimted en Lampe med døende Væge,
Svæved en Skygge af Dag-Kongens Glands!

2 Selv dog naar Solen forsvinder i Nord,
Kan Seier dog Mørket ei vinde,
Mælke-Vei mister ei Dag-Kongens Spor,
Og Nord-Lys om Soel-Glandsen minde,
Mindet i Norden er Moder til Haab,
Mørket i Norden som Helvede hadet,
Gammelt som Bavnen og Julen det Raab:
Velkommen Lys-Helt fra Iiskampe-Badet!
Velkommen Soel-Hverv i Steen-Bukkens Tegn!

3 Her da fra Heden-Old legedes Jul,
I Norden har Lys-Glæden hjemme,
Børnene her har med Solen legt Skjul,
Da Engle gav Jule-Nat Stemme,
Derfor hver Tale om Lyset i Løn,
Altid i Norden saa gierne Man hører,
Derfor hver Sang om den lille Guds Søn,
Soel-Gud i Svøb, os saa inderlig rører,
Skille vi kan ikke Glæde fra Jul!

4 Kom da den Dag, nei, den bælgmørke Nat,
Da meer vi ei hørde med Glæde,
Hvordan ved Mid-Nat det lysned saa brat,
At Fuglene tog til at kvæde,
Himmelen sang: nu er Frelseren fød,
Ønskede Jorden med Lyset til Lykke;
Nattergal da var i Norden uddød,
Bøge-Blad meer ei paa Klinten et Smykke,
Kiærlighed meer os ei Lyset i Løn!

5 Krøb da end Evigheds-Solen i Skjul,
Fortørnet af Døgnets Unoder,
Immer i Nord Man dog legede Jul,
Og Glæde den kaldte sin Moder!
Vinter-Soelhverven i tusinde Aar
Signede Dagen, som fødtes i Østen,
Og selv da Jul havde knappeste Kaar,
Svang sig fra Bjerg over Slette dog Røsten:
"Lys er oprundet, stat op og bliv klar!"

6 *Lys er oprundet, stat op og bliv klar!*
Som fordum det toned fra Bavne,
Høiest i Nord, naar Man Budskabet bar,
Ei Solen de meer skulde savne;
Som det gienlød i den mørkeste Tid,
Julen har fristet paa Fjeld og i Dale,
Nu, da i Vente er Vaaren saa blid,
Høit skal udsjunges i Hytter og Sale,
Hjerterne bringe en glædelig Fest!

7 *Lys er oprundet, stat op og bliv klar!*
Ja, det er vort Løsen i Norden!
Vor Jul og vor Glæde af Lyset vi har,
Oplysning skal voxe paa Jorden,
Voxe, som Barnet i Krybben nedlagt,
Evigheds-Solen i Støvtraade-Svøbet,
Langsomt udvikle sin himmelske Pragt,
Klare med sig baade Bølgen og Støvet,
Klarheden naae paa Forklarelsens Vei!

8 Velkommen, *Lys!* som har *Liv*, som har *Aand*,
Guds Ord, som har Tunge og Mæle!
Velkommen, Gud med den barnlige Haand!
Sig fryde nu Menneske-Sjæle!
Lys i dit Lys, Herre *Jesus*! vi see:
Solen, som steeg for ei mere at dale!
Kiækt kan ad Natten nu Børnene lee,
Oldingen glad hilse Vinterens Svale,
Jule-Leg kun er nu Dødninge-Dands!

No. 2o3 i *Sang-Værk til den Danske Kirke*, Bd. I. Nikolaj Frederik Severin Grundtvig: *Sang-Værk*, bd. 1-5. København 1944-1951.

Juledigtet *Dagene stækkes og mørkne i Nord* [1] skrev Grundtvig i 1837 specielt til sit Sang-Værk til den Danske Kirke. København 1837. På den ene side er *Dagene stækkes og mørkne i Nord* karakteristisk ved at indeholde flere af de centrale temaer, vi kender fra Grundtvigs juledigtning, det gælder fx forståelsen af *sangen*, men først og fremmest gælder det *lys/mørke-metaforikken*, som her får sin egen accent. Fødselsstjernen [2] er vokset og bliver her til en *sol*, som peger hen mod påsken og opstandelsen. På den anden side er digtet med sin specielle *nordiske* tilknytning helt særegent. Det markerer på én gang en kulmination af Grundtvigs juledigtning, samtidig med at det rækker ud over julen og peger frem mod påsken, således som også digtets placering som den næstsidste tekst i Sangværkets juleafsnit og dermed umiddelbart før påskeafsnittet angiver [3].

Umiddelbart kan det virke paradoksalt, at genrebestemme en tekst fra *Sang*-Værket ikke som en salme, men som et *åndeligt digt*. Men Dagene stækkes og mørkne i Nord adskiller sig på afgørende punkter fra de krav, som salmegenren stiller: den er ikke sangbar, den er ikke enkel og let tilgængelig (et krav som Grundtvig stillede til salmerne i sin programerklæring fra 1828[4]), den er ikke hørbar, ikke noget sangoffer, og den er ikke gudstjenesteskabende, dramatisk. Den er mao. ikke den *sang*, der forbinder fortid med nutid og himmel med jord. Og netop først i sin funktion som sunget opstår salmen. Derimod er Dagene stækkes og mørkne i Nord en tekst, som snarere er *læsbar* end hørbar, og som er egnet for individuel fordybelse. Grundtvig mener da heller ikke, at *alle* teksterne i Sang-Værket er sangbare, omend de fleste er:

> "Angaaende Sangværket, da har jeg vitterlig indlemmet meget deri, som næppe vil blive sunget af enkelte, endsige af mange; men *syngeligt* skulde jeg dog mene, det meste er;"
>
> *(Grundtvig og Ingemann. Brevvexling. 1882, p. 202).*

I Dagene stækkes og mørkne i Nord gælder det ikke så meget julebegivenheden i sig selv, der som historisk éngangsbegivenhed opfyldte de gammeltestamentlige profetier om den (den bibelske typologi), som dens *betydning for nutidens nordiske menighed*, der som den sjette menighed indtager en vigtig plads i Guds frelsesplan [5]. Man kan sige, at digtet udfolder sig i det *moralske* af den firfoldige læsemådes fire rum [6], men at det herudfra etablerer en *specifik nordisk typologi*, der rækker såvel bagud som frem. Det er mere Grundtvigs *kirkehistoriesyn*, der bestemmer digtets indhold, end det er de bibelske begivenheder i sig selv.

Den nordiske skyggetid

I Grundtvigs første julesalme Deilig er den Himmel blaa fra 1810 møder vi første gang *lyset* som noget helt centralt i hans juledigtning. For julen betyder, at det guddommelige lys gennembryder mørket. Siden kan man i Grundtvigs juledigtning følge, hvorledes julens billedsprog i høj grad betjener sig af netop lys/mørke-metaforikken. Også *sangen* (det at synge salmen) er central, og den

toner gennem alle salmerne. Både lyset og sangen er i de enkelte salmer til stede i forskellige betydninger, som er bestemt af *det typologiske frelseshistoriske syn*. Gud styrer verden i overensstemmelse med sin plan, og det er menneskenes opgave i et vekselvirkningsforhold med ånden at bygge med på virkeliggørelsen af Guds riges komme [7]. Historiens forløb er en *vækst* henimod en stadig større grad af klarhed. Engang i fortiden havde Gud udvalgt sig Israel som sit folk, og som historien (GT) viser, styrede og beskyttede han det; til gengæld havde israeliterne forpligtet sig på at overholde hans lov. Gennem profetier og forjættelser, der var indgydt de gamle profeter af ånden, kunne de gammeltestamentlige profeter anende spå om fremtiden, og profetierne gik i opfyldelse, da Gud selv kom til jorden. Set i *lyset* af den nytestamentlige tid var den gammeltestamentlige en *skyggetid*, der pegede ud over sig selv. Som modtype mere end opfyldte det nye det gamle (typen). *Erindringen* (mindet) om de gamle spådomssyn vendte det gammeltestamentlige menneske i retningen mod fremtiden (opfyldelsen) i et forventningsfuldt håb. Derved arbejdede det med på åndens værk; men som levende i en skyggetid var dets evne til at se begrænset, for endnu havde (jule)lyset ikke oplyst det om dets gernings rette karakter og sammenhæng (jf. de gammeltestamentlige hyrder i Grundtvigs digtfragment fra 1810 som nærer en uartikuleret længsel, mens nutiden i Deilig er den Himmel blaa er oplyst af *ledestjernen* [8]).

Den bibelske typologi fordobledes med nutiden og fremtiden [6]. Nutiden var både en opfyldelse og en ny profeti - ligesom Kristus både endegyldigt opfyldte de gamle profetier og forjættede nye, som først eskatologisk skal opfyldes. Som opfyldt står nutiden i indsigt over den gamle tid og lever nu, da lyset (ved genskabelsen) er tændt i mørket, *i lysets tid*. Men nok var Gud kommet til verden, og lyset brudt frem, alligevel var han stadig i skjul (først i mennesket Jesus, så efter hans himmelfart i ordet), for først efterhånden (væksten) skal det guddommelige afdækkes, for så fuldstændig at åbenbares eskatologisk. Alt efter hvordan de forskellige tider bygger med på Guds værk, er han mere eller mindre synlig, og hans op*lys*ning mere eller mindre klar.

Grundtvigs historiesyn skal ses i sammenhæng med hans apokalypsetolkning [5]. Og den nordiske menighed har som forløberen for en syvende og sidste menighed en vigtig plads. Ligesom GT peger hen på NT, der igen peger mod nutiden, der på sin side forjætter om

fremtiden, peger den sjette nordiske menighed hen på den kommende syvende, der som den sidste skal profetere om Guds riges opfyldelse. Den nordiske menighed bliver altså både opfyldelsens og profetiens tid. Det, som så sker i *Dagene stækkes og mørkne i Nord*, er, at ikke bare den nordiske nutid får en aktiv plads i Guds frelsesplan, men Grundtvig går tilbage i tiden og inddrager den *nordiske fortid*. Den nordiske nutid er type til den syvende menighed, men samtidig modtype til den hedenske oldtid, som da får den samme betydning for Norden, som GT havde for Israel: en skyggetid. Som Gud engang handlede gennem sit udvalgte folk Israel, handler han nu gennem det nordiske, som ved at bygge rigtigt fremmer virkeliggørelsen af Guds frelsesplan. Og jo mere kristenlivet og kirken fremmes, jo klarere og stærkere skinner det guddommelige lys - til oplysning og fremme af kristenlivet.

Det, som gør Dagene stækkes og mørkne i Nord særegen, er understregningen af det *nordiske særpræg*, der er *geografisk* såvel som (religions- og kirke-) *historisk*. Nu er julebudet flyttet til Norden, og derved er den bibelske tilknytning fjernere. Grundtvigs Luthergendigtninger [9], hvor englen forkynder julebudet, ligger tæt op ad Lukas' evangelietekst og skildrer julebegivenheden i dens rette geografiske og historiske omgivelser. De historiske éngangsbegivenheder bliver i kulten gjort aktuelle for nutiden. I Velkommen igien, Guds Engle smaa, 1824, er bibeltilknytningen svagere. I stedet fokuserer salmen på en nutidig menighed, som i salmen kan genkende sig selv i de velkendte omgivelser. Her i Dagene stækkes og mørkne i Nord tænkes den specifikt nordiske natur og dens vintervejr sammen med det typologiske historiesyn: Gud har udvalgt sig Norden som sit (sjette) folk, fordi Norden takket være sine klimatiske forhold har en *naturlig forudforståelse* for det guddommelige lys' komme. Den hedenske tids mennesker tolkede solhverv på sin måde (som var en *skygge* af det sande kommende), men bag både den hedenske skygge og den fulde sandhed, som den kristne overbygning betyder, vil i Norden altid ligge en *almen menneskelig* glæde ved det *naturlige* lys. Det særegne ved salmen bliver da den specielle nordiske accent, der tillægges lys/mørkemetaforikken; som det vil vise sig, kommer det også til at gælde for *sangen:* det hedenske menneskes selvfølgelige glæde ved det naturlige lys' komme ved vintersolhverv udtrykkes i et uartikuleret glædesråb, som først englenes sang julenat giver sin rette kristne bestemmelse.

Det naturlige lys, Balder og Kristus

Det er tilsyneladende paradoksalt, at *julen*, der jo er vinterens højtid, ikke skildres i billeder, der er hentet fra vinterlandskaberne, men at det tværtimod er *sommeren*, som ligger bag julens billeddannelser. Det hænger sammen med, at der ved vintersolhverv sker en *fornyelse* af den gamle verden; den genskabes til nyt liv. Foråret og sommeren undfanges her i midvinteren og ligger først i kim for siden at vokse og blomstre. Fra sommersolhverv går lyset og dagenes længde på hæld, og sommeren og væksten bliver afdøende: "Sommer-Solhverv (...) (rammes) paa sin höiste Spidse (...) af Dödspilen" (Nordens Mythologi, 1832, 1983-udg. p.323). En vinterdag er kun en skygge af en sommerdag, for i tiden omkring midvinter er der knap "Dag-Skiær tilbage" (str. 1). Men ved vintersolhverv vender det hele igen, og de følgende dage, som stadig er vinterdage, kan nu leves *i lyset af forventningen* om forårets komme. I Norden, hvor vintermørket opleves så tungt, og kulden er så barsk, har mennesket altid fejret *solhverv*; det nordiske menneske har og vil altid naturligt og *alment menneskeligt* føle glæden ved det naturlige lys' genkomst midt i mørket. Og gensynet med solen har altid været hilst af et *glædesudbrud*. Selv i den mørkeste midvinter minder det *naturlige nattelys*: mælkevejen og nordlyset om, at solen vil vende tilbage (str. 2):

> "Selv dog naar Solen forsvinder i Nord,
> Kan Seier dog *Mørket* ei vinde,
> Mælke-Vei mister ei Dag-Kongens Spor,
> Og Nord-Lys om Soel-Glandsen minde,"
> (min kursivering)

Og den naturlige mindelse om lyset, selv når det synes længst væk, giver det nordiske menneske et *håb*, og med håbet vender det sig *fremad* i retning mod lyset (jf. *ledestjernen* i Deilig er den Himmel blaa, 1810) i forvisning om, at mørket, kaosmagterne ikke kan overvinde lyset. Ved lyset kan mennesket skelne og få orden på sin verden (kosmos). Det nordiske menneskes *naturlige* retning mod lyset bort fra mørket giver det en *forudforståelse* for den guddommelige overbygning (str. 2):

> "*Mindet* (om lyset) i Norden er Moder til *Haab*,
> *Mørket* i Norden som *Helvede* hadet,"
> (mine kursiveringer)

I den nordiske sagntid, mener Grundtvig, fik solhvervsfesten en *religiøs overbygning*, idet *Baldermyten* blev knyttet til solhvervsfesten. Balder er i den nordiske mytologi skildret som en gud, der er så *lys*, at han næsten *skinner*. Det, som Balder er mest kendt for, er hans *død* som offer for Lokes list. Han er den gode gudekongesøn (han er søn af Odin), som må dø på grund af dæmonisk ondskab. Da han døde, sørgede alle, og hans bror Hermod red til dødsriget Hel for at få Balder med sig tilbage til de levende. En aftale kom i stand: Hvis hele verden græd for Balder, skulle han vende tilbage. Og alle græd, kun ikke jættekvinden Tøkk. Det dæmoniske, mørkemagterne gav ikke slip på Balder. *Han genopstod ikke fra de dødes rige*, men måtte forblive i underverdenen. *Kristusmyten* fortæller derimod om *genopstandelsen* fra de døde, og i salmen bliver *Kristus* da *modtypen til Balder* - og omvendt bliver Balder en præfiguration af Kristus. Analogidannelsen er tydelig: den lyse gudekongesøn, der må dø på grund af mørkemagterne (Kristus genopretter den faldne tilstand, der var blevet menneskets vilkår, og som var forårsaget af menneskets ulydighed, efter at det var blevet fristet dertil af den *dæmoniske* slange). Ved at genopstå mere end opfylder Kristus typen Balder. Og set i *lyset* af Kristus er Balder da kun en *skygge* "en Skygge af Dag-Kongens Glands" (str.1) (betydningerne af dagkongen vender jeg tilbage til). Balder og de nordiske guder døde (Ragnarok), men mindet om fortiden levede, omend det var dødsmærket, og med *mindet* levede også *håbet*. Baldermyten indeholdt *opstandelseshåbet* (men ikke opstandelseskræfterne) i sig, og det håb fejredes ved solhverv som en religiøs overbygning. Når solen hvert år viste sig igen, tændte nordboerne *lys*, *bavne*, der skulle *bringe bud* om solens genkomst og aktualisere håbet om Balder, og de ledsagede deres budskab af et (uartikuleret) *velkomstråb* (kultråb) til Balder og solen (str. 2):

> "Velkommen *Lys-Helt* fra Iiskampe-Badet!
> Velkommen *Soel-Hverv* i Steen-Bukkens Tegn!"
>
> (mine kursiveringer)

Men opstandelseskræfterne virkede ikke i Balder. Med ham sygnede den nordiske gudeverden hen (str. 1); den gamle hedenske verden, der ses i billedet af efteråret, døde næsten ud ligesom det naturlige lys, og Balder formåede ikke at befrugte og forny den gamle verden. Men *Kristus* mere end opfyldte det nordiske håb om opstandelsen og fornyelsen. Han var lyset, der kom til jorden midt i vin-

termørket, og hans fødsel blev hilst velkommen med lys og sang, da de lysklædte engle i sang bragte bud herom. I lyset af denne julebegivenhed er den hedenske skyggetids julefest kun en *leg*, dvs. den er en anelse af den virkelige jul, den kristne (modtypen).

Tilsvarende *artikulerede* englene de hedenske kultråb, der var en velkomst til Balder og lyset; den sande lyshelt er Kristus: "Engle gav Jule-Nat *Stemme*" (str. 3) (min kursivering). Ligesom det naturlige år gav det nordiske folk en almen menneskelig forudforståelse for den guddommelige overbygning (den være sig hedensk eller kristen) (jf. Grundtvigs lange hyrdedigtfragment fra 1817[10]: hyrdelivet under den åbne himmel gav en naturlig forudforståelse for det religiøse), således forudgreb det nordiske hedenske folk juleglæden, så at dets kristne efterkommere nu så inderligt røres af (modtager) budskabet om *inkarnationen* (i dens fulde udstrækning fra fødsel til opstandelse), og den naturlige glæde ved *solen* giver det nordiske kristne menneske en forudforståelse for allerede ved *juletid* at kunne fejre *håbet* om *påsken* (str. 3):

> "I Norden har *Lys-Glæden* hjemme,
> (...)
> Derfor hver Sang om den lille Guds Søn,
> *Soel-Gud i Svøb*, os saa inderlig rører,
> Skille vi kan ikke *Glæde fra jul*!"
>
> (mine kursiveringer)

For det naturlige år betyder solens genkomst, at den vækst, som har ligget i vinterdvale, igen så småt kan begynde at spire frem for siden at vokse og til sidst at høstes. Den guddommelige sols komme skildres i billedet af *sommerens og dagens frembrud* midt i midvinteren - og natten: midnats vintermørke oplyses af så kraftigt et lys, at det bliver til en sommerdag [11], som sætter fuglene i gang med at synge (str. 4):

> "(...) ved Mid-Nat det *lysned* saa brat,
> At *Fuglene* tog til at kvæde,"
>
> (mine kursiveringer)

Den danske sommernatur bliver *billede* på englenes sang julenat i skæret af det guddommelige lys. Og i Norden er den naturlige forudforståelse så stærk, at skulle det nogensinde ske her, at bud-

skabet om lysets komme ikke længere blev modtaget i glæde, da ville sommeren, det mest livskraftige, være død. Man da ville det nordiske folk have vendt sig fra den naturlige retning mod lyset og om mod mørket. Så byggede den nordiske menighed ikke længere med på åndens værk og svarede ikke længere til sit navn Filadelfia (broder- og søsterkærlighed), da var "Kiærlighed meer os ei Lyset i Løn!" (str. 4).

Men det er sket for den danske menighed, at Kristus-solen er blevet "Fortørnet af Døgnets Unoder" og derfor er krøbet "i Skjul" (str. 5). Kristus-solen er evig og går aldrig ned, men på grund af tilstanden i tidens (rationalistisk prægede) kristenliv skjuler den sig, så tiden får karakter af *mørketid*. Men selv da eksisterer der i Norden en bestandig glæde ved det naturlige solhverv. Så er julefesten igen blot en *leg* (uvirkelig men anelsesfuld), men glæden og dens udtryk (velkomsthilsnen til solen) lyder stadig. Nu, da vi i Norden er på vej ud af mørketiden og ind i den genrejsning (forår) af kristenlivet, som Sang-Værket skal medvirke til, skal velkomstråbet igen synges (artikuleres) i *kirken* (hytten) og i *himlen* (sale): I sangen mødes himmel og jord. Og da er julen ikke mere en leg, men en *hjertets* "glædelig Fest" (str. 6).

I skæret af det guddommelige lys skal *oplysningen* (den sande) af den skabte verden vokse: Ligesom Jesusbarnet skal vokse ud af sit svøb (det menneskelige, der skjuler hans guddommelighed), skal *det guddommelige mere og mere gennemstråle det menneskelige* (str. 7). Og i lyset af den guddommelige vækst skal den skabte verden: tiden, historien (bølgen) og mennesket (støvet) vokse mod en stadig større grad af klarhed. Julens fødselsbudskab er således begyndelsen til en vækst: I det naturlige år bliver vinteren til forår og sommer. Jesusbarnet vokser i evangelieberetningen og bliver manden Jesus, og Jesus bliver Kristus (og julen bliver påske), den gamle tid (GT) bliver den nye (NT), som igen bliver kirkens (julen bliver pinse). Og i kirkehistorien bliver den rationalistiske mørketid til en kristenlivets vår:

> "Nu, da i Vente er Vaaren saa blid"
> (str. 6)

Jul, påske og pinse

I Deilig er den Himmel blaa tændtes i 1810 en stjerne, "en liden Stjernesol" på himlen, da Jesusbarnet blev født. Stjernen er vokset og er nu i 1837 blevet en *sol*. På tilsvarende måde er vinterjulenatten fra 1810 her i 1837 blevet en sommerdag.

Fra himlen flyttede stjernen i Deilig er den Himmel blaa sig ned i Jesu øje [12], og siden var den i form af Guds ord vejviser for nutidens mennesker på deres pilgrimsfærd til Jesus [13]. *Solen*, Dag-Kongen, optræder i Dagene stækkes og mørkne i Nord i forskellige betydninger. Som den *naturlige sol* følger den et kredsløb: den stiger op, kulminerer og går ned igen for så at gentage sin bevægelse den næste dag. *Balder* efterlignede solens bevægelse, men han gjorde den kun én gang. Han formåede ikke at stå op igen og gentage bevægelsen. *Kristus* stod op igen, men det var én gang for alle. Han brød dermed med det cykliske mønster, han er "Solen, som steeg for ei mere at dale!" (str. 8). Fødselsstjernen er da ikke bare blevet til en fødselssol, men til en *opstandelsessol*.

Stjernen var Guds ord, og det er solen også, men et Guds ord, hvori *ånden* virker: ordet er Gud i Jesus, som er født og genopstået, og hvori ånden virker. Julen betyder altså også *pinse*, julenatten er blevet pinsens sommerdag (str. 8):

> "Velkommen, *Lys*! som har *Liv*, som har *Aand*,
> *Guds Ord*, som har Tunge og Mæle!
> Velkommen, Gud med den barnlige Haand!"

Således lyder det nutidige kultråb, som en modtype til de gamles velkomsthilsen til solen og Balder (str. 2). I hele kristentiden lød - også i den mørke (rationalistiske vinter) tid - råbet som en modtype til det gamle (str. 5-7):

> "*Lys er oprundet, stat op og bliv klar!*"

De to nutidige julehilsner, som netop er citeret, forholder sig til *betydningen af julebegivenheden for den nutidige menighed*. De tilhører det moralske af den firfoldige læsemådes rum og drejer sig om væksten af kristenlivet. Kristenlivet skal genopstå fra vintermørket (julen og påsken) og voksende afklares i skæret af den guddommelig oplysning (pinse). Og således fremadvendte og med forventningen om forårets komme får julehilsnen endnu en betydning,

nemlig en *eskatologisk*. Opstandelses- og vækstkræfterne rækker fra julens genfødsel, over påskens opstandelse, pinsens genfødsel af kristenlivet til de dødes opstandelse ved Dommedag. Og med en forvisning herom kan menigheden trygt se *døden* i møde, for den har nu mistet sin brod. Den evige sols komme ophæver døden som menneskets uomgængelige og tunge vilkår (str. 8):

> "Lys i dit Lys, Herre *Jesus*! vi see:
> Solen, som steeg for ei mere at dale!
> Kiækt kan ad Natten nu Børnene lee,
> Oldingen glad hilse Vinterens Svale,
> *Jule-Leg kun er nu Dødninge-Dands!*"
>
> (den sidste kursivering er min)

Jule-Sorgen fra Velkommen igien, Guds Engle smaa, 1824 [14], er her i 1837 slukket, og døden er i det *eskatologiske perspektiv* kun en uvirkelig og harmløs Jule-Leg. Foruden påske og pinse indeholder og betyder julen altså de dødes opstandelse ved Dommedag. Julens fødsel får nu betydning af *opstandelse* og *vækst* frem mod den endelige høst.

Den nordiske fortid

I Dagene stækkes og mørkne i Nord opstår der et indviklet mønster af typologiske henpegninger og opfyldelser. Mange af Grundtvigs julesalmer har de bibelske hændelser i centrum, men her i dette digt fokuseres der på den nutidige nordiske menighed. Med den som udgangspunkt etableres der en specifik *nordisk typologi*. Også andre (tidligere) tekster vidner om det typologiske forhold imellem det naturlige år, den hedenske mytologi og den kristne overbygning. Således i digtet fra 1817 *Til Morten Luthers Minde* [15]. Her varsler den forestående naturlige vinter om Ragnaroks komme, og dette typologiske forhold mellem det naturlige år og den nordiske hedenskab får en kristen overbygning. De hedenske varsler om Ragnarok sammenstilles med kirkens adventstid, som både er den (kirke-) årlige advent og den kirkehistoriske nutidige mørketid. Men som vinter følges af vår og den hedenske gudeverden af kristendommen, følges kirkeårets advent af jul og den kirkehistoriske mørketid da analogt af en kommende vår (genrejsning).

I det samtidige Ragna-Roke beder Nornegjæst Saga genopvække fortiden, men hun afslår i en sang om Balder, hvori hun afviser denne, for hos ham findes opstandelseskræfterne ikke, og i stedet

henviser hun til Kristus. I sin sang sammenstiller hun gråden over Balders død (der ikke kunne bringe ham tilbage blandt de levende) med sangen ved Jesu fødsel [16]:

> "Nemmed du *Sangen*,
> Sælsom og sød:
> *Fred* over Vangen!
> *Frelse* fra Død!
> Hvo som af Hjærtet for Balder vil græde,
> Hos *Ham* er Vale og mægtig til stede"
>
> (mine kursiveringer - den sidste er dog tekstens egen).

Jesu fødsel er *oprejsningen* (der mere end fuldbyrder Vales hævn) for Balders død. Fornyelsen skal ikke komme gennem historien (den døde Balder), men gennem troen på den *opstandne* Kristus [17]:

> "Ej hos de døde om Kraften du leder;
> Af den *opstandne* du faar, som du beder."

Afslutningsvis skal det med et citat fra Nordens Mythologi, 1832, vises, hvordan Grundtvig her sammenstiller Baldermyten med Kristusmyten [18]:

> "(...) ikke blot, da *Christendommen* paany aabnede den afskaarne Forbindelse mellem Himlen og Jorden og oppustede Udödeligheds-Haabet, der var som en rygende Tande, til en höiere og klarere Flamme, end nogentid var seet paa Jorden, ikke blot *da* steg *Balder* igien fra *Hel*, men immer siden var det store *Evangelium* en *Balder*, som dræbtes og opstod, saa *Balders-Mythen* er et Udtryk for Aande-Historien paa Jorden, som vi uvilkaarlig elske, saasnart vi höre den, og vinde mere kiær, jo bedre vi lære at forstaae den."

Julebegivenheden (den genåbnede forbindelse mellem himmel og jord) indeholder *opstandelseskræfterne* (påsken) i sig, de kræfter som Balder ikke i sig selv var i besiddelse af. Med sin gentagne (cykliske) bevægelse af død og opstandelse bliver Baldermyten type på den kirkehistoriske bevægelse, der forløber såvel nedad som opad i de forskellige historiske perioder. Forbindelsen mellem Balders tilknytning til *vintersolhverv* (jul) og den kristne overbygnings påske fremgår også af det følgende citat, der som det forrige er hentet fra Nordens Mythologi [19]:

"Man seer for Resten let, at fra den *christelige Anskuelses* ligesaa faste som höie Stade er baade *Hermods Helrid* og *Herakles's Hadesgang* kun Skygger af *Christi Nedfart* til *Helvede*, hvorpaa der, efter Christenfolkets höitidelige Vidnesbyrd, som atten Aarhundreder beseigle, fulgte en virkelig Opstandelse af det *evige Livs Haab*, der langt overgaaer, hvad Nordens hedninger drömte om *Bod for Balder*."

NOTER

1. No. 2o3 i Sang-Værk til den Danske Kirke. Bd. I, 1837. Nikolaj Frederik Severin Grundtvig: Sang-Værk, bd. 1-5. København 1944-1951.

2. Deilig er den Himmel blaa, 181o. N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter. Ved Holger Begtrup. Bd. II. København 19o5.

3. Efter det selvbiografiske For-Spil danner salmerne om den almindelige kirke (No. 1-146 og No. 396-4o1) en ramme omkring de salmer, som er tilknyttet de kirkelige højtider jul (No. 147-2o4), påske (No. 2o5-326) og pinse (No. 327-395). Inden for hver højtid følger de forskellige folkemenigheders sange i kronologisk rækkefølge. Jf. Jørgen Elbek: Litteraturen i Dag. Artikler om ældre og nyere forfattere. København 197o.

4. Grundtvig fremfører sine krav til en ny salme og til en ny salmebog i sin anmeldelse i Theologisk Maanedsskrift, 1828, af Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo, samlede og udgivne af P.A. Fenger, 1827.

5. Den evige, uforanderlige kirke og sang er blevet varetaget af de forskellige historiske folkemenigheder, der i historiens forløb er fulgt efter hinanden i en bevægelse, som først udgør et fald (fra den hebræiske menighed over den græske og til den latinske), siden en genrejsning (den engelske, den tyske og den nordiske). Den syvende menighed er den kommende, den der skal mere end opfylde den hebraiske, der er det nærmeste, vi på jorden og i tiden har været på Guds rige. Grundtvigs typologiske menighedstolkning har rødder helt tilbage til 181o, da han første gang udkastede en tolkning af Johannes' Åbenbaring (Lidet om Jesu Kristi Aabenbaring ved Apostelen Johannes, 181o). Grundtvigs apokalypsetolkning kulminerede i 1854-55 med udarbejdelsen af Christenhedens Syvstjerne.

6. Jf. Vibeke Bertelsens gennemgang af Grundtvigs julesalme Et Barn er født i Bethlehem, 182o, og den firfoldige tekstforståelse i dette nummer af Hymnologiske Meddelelser.

7. Guds riges interesser repræsenteres så at sige på jorden af kirken: Kristi uforanderlige og evige kirke, der i tiden antager forskellige fremtrædelsesformer, hvori ånden viser sig tydeligere og tydeligere (der er tale om en vækst): det gammeltestamentlige tempel, det nytestamentlige Bethlehem, nutidens kirke, der ikke er den synlige kirke af sten med præst og degn, men den usynlige menneskekroppens (hjertets) kirke. Det samme gælder for sangen: den gammeltestamentlige morgenstjernernes sang ved skabelsen, den nytestamentlige englesang ved nyskabelsen og nutidens menigheds sang af hjertets grund; og sangen er ikke den synlige (skrevne) salmebogstekst, for sangen lever kun, når den synges. Således går kirken og sangen som det universelle igennem alle tiderne, som hver yder sin individuelle tolkning.

8. Hvi mon de Hyrder flokkes saa, 181o (str. 3), Sang-Værket bd. 3, No. 1o og Deilig er den Himmel blaa, 181o (str. 18).

9. Grundtvigs bearbejdelser af Luthers Vom Himel hoch da kom ich her (Fra Himmelen høit komme vi nu her, 181o/11, Sang-Værket bd. 3, No. 6, Det kimer nu til Jule-Fest, 1817, Sang-Værket bd. 3, No. 67, Fra Himlen høit kom jeg nu her, 1837, Sang-Værket bd. 1, No. 16o m.fl.).

1o. Jule-Natten eller Hyrderne ved Betlehem, 1817, N.F.S. Grundtvigs Poetiske Skrifter. Ved Svend Grundtvig, C.J. Brandt og Georg Christensen. Bd. IV. København 1882.

11. Jf. Sang-Værket bd. 1, No. 117 Stol-Kongen over Himlens Hær hvor det i str. 4 hedder "(...) Til os kommer/Jule-Nat med Dag og Sommer!" (mine understregninger).

12. Str. 12.

13. Str. 18.

14. Sang-Værket bd. 1 No. 197, str. 8.

15. N.F.S. Grundtvigs Poetiske Skrifter. Ved Svend Grundtvig, C.J. Brandt og Georg Christensen. Bd. IV. København 1882, p. 477-481.

16. Samme, p. 545.

17. Samme, p. 546.

18. Her citeret efter 3. udgaven af Nordens Mythologi fra 187o i fotografisk optryk fra 1983, p. 325.

19. Samme, p. 337-338.

ANMELDELSER

DEN FØRSTE JUL

23 engelske Carols gendigtet af Johannes Johansen og illustreret af Sven Okkels. Edition Egtved (Edition MF 449), 1984. ISBN 87-7484-019-3. 54 s. ill. kr. 9o.5o.

De engelske Christmas Carols er i løbet af den sidste menneskealder blevet en stadig fastere bestanddel af julesangstraditionen i Danmark. Utallige ikke mindst skolekor har hvert år sunget dem. Det er derfor naturligt, at efterhånden en hel del oversættere har prøvet kræfter på dem; det er sket med vekslende held, uden at nogen af dem indtil nu har været i stand til at erstatte de engelske tekster. En præsentation af de engelske Christmas Carols og nogle af forsøgene på at oversætte dem til dansk er givet af Poul Grubb i Hymnologiske Meddelelser 1979 s. 239-249.

Sidste år udsendte Edition Egtved 23 Christmas Carols med gendigtninger af Johannes Johansen. Udstyret er fornemt og illustrationerne af Sven Okkels kongeniale. Det er derfor med stor spænding, man giver sig i kast med Johannes Johansens forsøg på at gendigte Carol-teksterne. Det er en vanskelig opgave, Johannes Johansen har stillet sig. Christmas Carols er som genre noget af det mest engelske, man kan tænke sig, både hvad teksterne og melodierne angår. Det er, som om hele den engelske religiøse, kulturelle og musikalske tradition forenes i de på een gang uendeligt fordringsløse og uendeligt sophisticatede Christmas Carols. Det er derfor med skeptisk forventning, man går i gang med gennemlæsningen og gennemsyngningen - for begge dele er lige nødvendige, når det drejer sig om Christmas Carols - af Johannes Johansens tekster. Det indtryk, der bliver tilbage, når man har været alle 23 Carols igennem er, at Johannes Johansen har løst den opgave, han har stillet sig, forbavsende godt.

Der er, som titlen siger, ikke tale om egentlige oversættelser, men om gendigtninger med et stærkt personligt præg, både kunstnerisk og teologisk, sådan som man kunne forvente det af en salmedigter som Johannes Johansen. De, der havde ventet en på det nærmeste ordret oversættelse, vil uvægerligt blive skuffede af Johannes Johansens gendigtninger, der til tider bevæger sig ret langt bort fra forlæggets ordlyd, til tider næsten vender dem på hovedet. Johannes Johansen har imidlertid gjort det eneste rigtige: forsøgt at støbe et dansk - og johansensk - indhold i den engelske

form, med udgangspunkt i den engelske tekst og med bibeholdelse af de engelske melodier. Det er som sådanne egentlige gendigtninger, Johannes Johansens tekster skal bedømmes. De er skabt til at kunne stå alene, og ved vurderingen af dem skal der tages stilling til, om de er i stand til det.

Det har været indvendt imod Johannes Johansens gendigtninger, at de er mere teologiske end deres engelske forlæg. De er mere teologiske, men det er snarere et udtryk for, at de er skrevet ind i dansk salmetradition, der er mere teologisk, eller rettere mere historisk, bibelsk og konkret end den engelske. Sammenligner man ikke med engelsk, men med dansk tradition, er Johannes Johansens gendigtninger, som hans salmer i øvrigt, netop i høj grad fri for den teologiske begrebsdannelse, der tynger så mange af f. eks. K.L. Aastrups salmer.

Det, der kendetegner Johannes Johansens Carol-gendigtninger, er hans frodige billedskabende fantasi. Ved første øjekast har Johannes Johansens billedsprog noget næsten kaotisk-frodigt over sig, men ved nærmere eftersyn viser det sig, at billedsproget er både fast og logisk struktureret. Eksempler er "En kristtorn og en vedbend" (efter "The holly and the ivy"), hvor Johannes Johansens billedsprog på samme tid er både strammere og mere varmt beskrivende end det engelske forlægs, og "Jesus i Marias arm" (efter "Little Jesus, sweetly sleep"), der i modsætning til det løse og summariske forlæg er både indholdsrigt og billedmættet.

Det er et gennemgående træk, at Johannes Johansen, hvor han kan komme af sted med det, udbygger den historie, den fortælling eller den situation, han finder i sit engelske forlæg. Eksempler er, foruden den allerede nævnte "Jesus i Marias arm", "Ding-dong, lyt engang!" (efter "Ding dong! merrily on high"), "Se, jeg er Josef tømrersvend" (efter "Long time ago in Bethlehem"), "Tre skibe kom for fulde sejl" (efter "I saw three ships com sailing in") og "Kom, syng med os i jubelkor" (efter "In dulci jubilo"). Siden Grundtvig har dansk salmedigtning været fortællende og beskrivende; det er ud fra denne tradition, Johannes Johansens ikke alene gen- men også videredigtning af de engelske Christmas Carols skal forstås.

De engelske Christmas Carols' grundstemning, julestemningen, består i en betragtende og aktualiserende sammenstilling af bibelhistorien omkring Jesu fødsel og digterens og sangerens nutid. Johannes Johansens historisk-poetiske univers er større. Ikke alene

gør han sammenstillingen af dengang og nu endnu mere nærværende og eksistentiel, han sammenholder samtidig det kosmiske og det dagligdags på en måde, der gør begge dele mærkeligt nærværende. Som eksempler kan nævnes "Kom, syng med os i jubelkor", især sidste strofe, hvor fortid, nutid og fremtid, himmel og jord forenes på en måde, der ligger langt ud over den traditionelt-skematiske sammenstilling i det engelske forlæg. I "Tre skibe kom for fulde sejl" digter Johannes Johansen en ekstra linie til i stedet for at gentage den første og eneste, sådan som den engelske Carol gør, og i den tildigtede syvende strofe til "Til en lille stald på marken" (efter "Once in royal David's city") trækker Johannes Johansen hele sit jubelregister ud:

> Derfor knæl for ham, I konger
> syng for ham, hvert børnekor.
> Spil, I fløjter og trompeter,
> juleroser, spring i flor,
> duft og lys og syng og spil,
> li'så længe I er til!

Det er ikke uden problemer at oversætte fra et sprog til et andet, ikke mindst når man som her er bundet ikke alene af forlæggets versemål, men også af dets melodi. Denne bundethed betyder, at oversættelsen eller gendigtningen bliver tvunget ind i et bestemt rytmisk mønster, hvor der er en fast tradition for, hvilket tryk og hvilken klangfarve ord og stavelser kan og bør have. Det er tydeligt, at også Johannes Johansen har følt disse vanskeligheder, tydeligst i omkvædet til "Tre skibe kom for fulde sejl". Også et par andre steder har omkvædene voldt vanskeligheder, ikke så meget p.g.a. rytme og melodi som p.g.a. vanskeligheden ved at finde ord og vendinger, der er tilstrækkeligt robuste til at kunne tåle sliddet.

Den største formelle vanskelighed ved bundetheden til de engelske Christmas Carols' versemål og melodi er den melismatiske syngemåde, der er uløseligt knyttet til sangenes engelske meloditradition, men som i det store og hele er fremmed for dansk meloditradition i dag, da den syllabiske syngemåde, hvor tilnærmelsesvis hver tone har sin egen stavelse i teksten i modsætning til den melismatiske, hvor hver enkelt stavelse kan have en lang række toner, er næsten enerådende i den folkelige og den kirkelige sang. I "Gud, vær med os, Immanuel" har Johannes Johansen løst problemet ved at udvide versemålet, sådan at sangen fra at have været melis-

matisk i den engelske version bliver næsten syllabisk i den danske. Ser man på teksterne, virker løsningen overraskende og lidt forvirrende, ser man også på melodien, virker den god og helt overbevisende. Et godt eksempel på, hvordan den engelske og den danske meloditradition kolliderer med hinanden i forhold til teksten og versemålet, er "Du kære lille Bethlehem", Johannes Johansens gendigtning af Philip Brooks "O little town of Bethlehem". Ser man på teksten alene, er der ingen tvivl om, at Johannes Johansen har leveret en gendigtning, der er fuldt på højde med sit engelske forlæg. Melodien er imidlertid, ikke mindst midt i strofen, præget af en række karakteristiske melismer, der er så fremmede for dansk sangtradition, at de på det nærmeste radbrækker teksten. Netop denne sprogligt formfuldendte gendigtning viser, at det ikke er formel og sproglig ubehjælpsomhed hos gendigteren, men forskellen på engelsk og dansk stil og tradition, der er skyld i miseren. Det bliver spændende at se, om Johannes Johansens danske Christmas Carols vil være i stand til at ændre den almindelige danske kirkemusikalske stilfornemmelse så meget, at ordenes rytme og betoning kan få lov til at afvige så meget fra det tilvante, at de engelske Christmas Carols kan få naturlig hjemstedsret på dansk. Når man tænker på, hvordan Nebelongs melodi til "Nu falmer skoven trindt om land" med sin iørefaldende melisme i begyndelsen af første linie har været umulig at udrydde, er der intet, der skulle kunne forhindre de Johannes Johansen'ske Christmas Carols i at blive dansk folkeeje. Det skal i øvrigt tilføjes, at et par steder har Johannes Johansen løst problemet ved simpelthen at overtage det engelske forlægs ordlyd. Det er sket, hvor de engelske Christmas Carols har et latinsk omkvæd, som "Gloria in exelsis Deo" i "Syng om kap med englekor" (efter "Angels we have deard on high") og "Gloria, Hosanna in Exelsis" i "Ding-Dong. Stille, lyt engang!" (efter "Ding dong! merrily on high").

Trods alle vanskeligheder med tekster og melodier har Johannes Johansen løst sin opgave som oversætter og gendigter overbevisende godt. De fleste af gendigtningerne er lige så gode eller bedre end deres forlæg. Ud over de allerede nævnte drejer det sig især om "Hvad er det for et lille barn" (efter "What child is this"), "Vi synger om julen, som englene sang" (efter "The first Nowell"), "Det var en midnat klar og dyb" (efter "It came upon the midnight clear"), "Lyt til englene, der synger" (efter "Hark! the Herald angels sing"), "Mens markens hyrder vogted' får" (efter "While

shepherds watched their flocks by night"), "Hør Maria synger" (efter "I sing of a maiden"), "Kom, Guds englekor i kæde" (efter "Angels from the realm of Glory") og den geniale "Kom, tro, og kom, glæde" (efter "O come, all ye faithfull"). Selvom en sådan opremsning selvfølgelig ikke siger noget i sig selv, er den et godt udtryk for den fylde af brugbare og sangbare tekster, Johannes Johansens Carol-gendigtninger repræsenterer. Hertil kommer, at alle de nævnte tekster er skrevet med et kunstnerisk og kristent-menneskeligt engagement, der giver dem et liv, de fleste oversættelser savner.

Det er en vovelig sag dels at ville gendigte de populære engelske Christmas Carols, dels gennem gendigtningerne at ville forsøge en fornyelse af den danske julesang. Johannes Johansen har turdet begge dele; han har allerede haft held med det første, og intet tyder på, at han ikke også skulle kunne have det med det sidste.

Peter Balslev-Clausen

SUMLEN

Årsbok för vis- och folkmusikforskning. Utgiven av Svenskt Visarkiv och Samfundet för visforskning. Stockholm 1984. ISSN 0346-8119. 155 s., ill., musikbilag.

Som sædvanlig bringer *Sumlen* også i 1984-årgangen længere og kortere bidrag med vidt forskelligt indhold og er derved et godt vidnesbyrd ikke alene om bredden af Svenskt Visarkivs interesseområde, men også om folkesangens og folkemusikkens mangfoldighed i det hele taget.

Årbogen indledes med en artikel af Ernst Emsheimer om propbøsser og pilefløjter, "två traditionella folkliga ljudverktyg hos barn". Derpå følger en kort introduktion af Margareta Jersild til K.P. Lefflers melodioptegnelser fra Almunge 1896, der derefter gengives. I en større artikel behandler Jan Ling og Märta Ramsten problemer omkring "Gärdebylåten - en musikalsk ut- och invandrare". Det er spændende at følge den populære spillemandsmelodis udvikling og udbredelse, indtil den nærmest er blevet indbegrebet af svensk spillemandsmusik.

Olav Solberg har i artiklen "Blandt villeste fjelle" givet en skildring af "rallarvisedikteren Ferdinand Iversen". Ferdinand

Iversen har i sine viser fastholdt anlægsarbejdernes (jernbanebissernes) oplevelse af arbejde, sammenhæng og fritid, et udmærket bidrag til skillingsvisernes tilblivelses- og brugshistorie. Fra den anden ende af verden kommer Bengt Olrogs rejserapport "På jakt efter visan i Argentinas svenskbygder", et stykke svensk emigranthistorie fra det nordøstligste hjørne af Argentina. Som det er tilfældet andre steder, spiller også her hjemlandets sange og viser en stor rolle for udvandrernes kulturelle og sociale selvforståelse, inden det sproglige og kulturelle skift i tredie-generationen for alvor sætter ind.

Også Norge har nu fået sit visearkiv, hvad Ville Espeland gør rede for i artiklen "Eit visearkiv i Oslo". Arkivet har sin baggrund i den fornyede viseinteresse i 197o'erne. Arkivet, der i hvert fald i første omgang vil koncentrere sig om det 2o. århundrede, ser det som sin opgave dels at dokumentere norske viser og norsk visetradition for fremtiden, dels at yde service til viseinteresserede. Allerede fra starten har arkivet taget elektronisk databehandling (EDB) i brug ved registrering og katalogisering af materialet.

I en række småbidrag skriver Peter Meisling om "Wessels vise om Herremanden", Lennart Kjellgren om "Visan om Ebba Brahes klagan" og "Karlsborgvisan" og Bo Nyberg om "Spelmannen Robert Enggrön på Stora Rågö", et interessant bidrag til forståelse af estlandssvenskernes musik- og sangtradition. Årbogen afsluttes af en lang række anmeldelser og af Svenskt Visarkivs årsberetning 1982/83.

Sumlen er med hjemsted i Sverige et af de fællesnordiske tiltag, der på en frugtbar måde informerer og inspirerer på tværs af landegrænserne. Traditioner og udtryk er forskellige i de forskellige lande, og alligevel er Norden i sin inspirerende mangfoldighed et samlet kulturområde. Som udtryk herfor er *Sumlen* uundværlig i nordisk sammenhæng.

Peter Balslev-Clausen

AXEL TORM: HAN SANG ISRAELS GUDS SALMER

Kirken og Jødedommen. Den Danske Israelsmissions småskrifter 3. Christiansfeld, 1985. 24 s.

Den Danske Israelsmission har i anledning af sit loo-års jubilæum udsendt et særtryk af Axel Torms afhandling i Dansk Teologisk Tidsskrift 1984, s. 244-264 om Grundtvigs syn på det jødiske folk, sådan som det kommer til udtryk i hans salmer. Der er tale om en kort oversigt, der intet egentligt nyt bringer. Ønsker man en fremstilling af Grundtvigs inspiration fra og brug af Det gamle Testamente i sine salmer og bibelhistoriske sange, er man stadig henvist til Uffe Hansens trebindsværk fra 1936-1966 eller til specialundersøgelser som K.E. Bugges af tilblivelsen af de bibelhistoriske sange fra 1978. En tilgang til Grundtvigs bibelbrug i prædikenerne og dermed også i salmerne giver Christian Thodbergs indledninger til udgivelsen af Grundtvigs prædikener 1822-39.

Peter Balslev-Clausen

MALLING MØLGAARD NIELSEN: SALMETONE OG HJERTEKLANG 2.

Eget forlag. Albækhede Skolehus (Midtjylland). 1984. 42 s.

Malling Mølgaard Nielsen skriver i sit forord, at han med de her foreliggende salmer har villet give et bidrag til nutidens salmedigtning; samtidig er han klar over, at "disse salmer langt fra står mål med de navnkundige", men undskylder sig med, at "et baggårdsværksted vel også har sin berettigelse". Malling Mølgaard Nielsen har i det store og hele ret i det skudsmål, han giver sig selv. Når det er sagt, må det tilføjes, at Malling Mølgaard Nielsen på mange måder er en habil salmehåndværker, for at blive i hans eget billede. Salmerne bringer ikke noget nyt, hverken stilistisk eller teologisk, og deres chancer for at slå igennem er derfor næppe store. Malling Mølgaard Nielsen har lært sit håndværk af Brorson og Grundtvig, hvis sprogtone på en stilfærdig måde ligger bag flere af teksterne.

Tre af teksterne, ikke uden videre de bedste, er optaget i "Salmer og Kirkeviser" (1984). Efter en gennemlæsning af samlingen er det især et par af børnesangene, man husker, som "Hvem har skabt den varme sol" (nr. 3) og den bibelhistoriske sang om den barmhjertige samaritaner, "Der red en mand ad vildsom vej" (nr. 2o). Dertil kommer påskemeditationen "O, Jesus Krist, du kære" og adventssalmen "Mens mørket skjuler det ganske land".

Malling Mølgaard Nielsens salmer udtrykker en solid folkelig kristendom, men vil p.g.a. deres anonyme traditionalisme næppe slå igennem. Noget andet er, at det er salmer som disse, der til enhver tid er med til at danne dét folkelige sangmiljø, der i væsentlig grad er en forudsætning for, at den store, menneskeligt almengyldige og kunstnerisk-teologisk grænsesprængende salmedigtning på een gang kan både overleve og fornys.

Peter Balslev-Clausen

FORFATTERNES ADRESSER

Sognepræst Peter Balslev-Clausen, Ahlmanns Allé 14, 29oo Hellerup.
Cand.mag. Vibeke Bertelsen, Gudenåvej 35, 272o Vanløse.
Cand.mag. Lena Ahrenst Jørgensen, Randersgade 27, 2loo København Ø.

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

TIDSSKRIFT OM SALMER

UDGIVET AF SALMEHISTORISK SELSKAB
14.årgang 1985 nr.3-4

Vibeke Bertelsen: Et Barn er født i Bethlehem og den firfoldige tekstforståelse ..... s. 65

Lena Ahrenst Jørgensen: Dagene stækkes og mørkne i Nord. Et juledigt fra 1837 af Grundtvig ..... s. 9o

ANMELDELSER: Den første jul. 23 engelske Carols gendigtet af Johannes Johansen og illustreret af Sven Okkels. Edition Egtved. 1984. Anmeldt af Peter Balslev-Clausen ..... s. 1o4

Sumlen. Årsbok för vis- och folkmusikforskning. Utgiven av Svenskt Visarkiv och Samfundet för Visforskning. 1984. Anmeldt af Peter Balslev-Clausen ..... s. 1o8

Axel Torm: Han sang Israels Guds salmer. Kirken og jødedommen. Den Danske Israelsmissions småskrifter 3. 1985. Anmeldt af Peter Balslev-Clausen ..... s. 11o

Malling Mølgaard Nielsen: Salmetone og hjerteklang 2. Eget forlag. Albækhede Skolehus. 1984. Anmeldt af Peter Balslev-Clausen ..... s. 11o

FORFATTERNES ADRESSER ..... s. 111

ISSN-0106-4940

Kvartalsskriftet
Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkr. 50 sider.

Udgives af Salmehistorisk Selskab
København Universitet
Institut for Kirkehistorie
Købmagergade 44-46
DK-1150 København K, Danmark.

Medlemsskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Ahlmanns Allé 14, 2900 Hellerup. Giro 2 20 11 19. Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af Hymnologiske Meddelelser.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Professor dr.theol. Niels Knud Andersen, *formand.*
Ulvemosen 6, 2960 Rungsted Kyst. Tlf. 02 86 37 72.

Sognepræst Peter Balslev-Clausen, *sekretær, kasserer, redaktør.*
Ahlmanns Allé 14, 2900 Hellerup. Tlf. 01 62 79 27.

Professor dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen
Kong Valdemars vej 25, 4000 Roskilde. Tlf. 02 36 72 21.

Sognepræst Jens Lyster, *redaktør.*
Odden præstegård, 4583 Sjællands Odde. Tlf.03 42 62 96.

Universitetslektor dr.phil. Erik A. Nielsen.
Strindbergsvej 3, 2500 Valby. Tlf. 01 46 60 23.

Organist Henrik Fibiger Nørfelt, *redaktør (mel.stoffet).*
Korsgårdsvej 16, 2920 Charlottenlund. Tlf. 01 63 23 80.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Peter Balslev-Clausen (ansvarshavende)

Henrik Fibiger Nørfelt (melodistoffet)

Niels Knud Andersen

Jens Lyster

Vibeke Bertelsen (redaktionssekretær)
Gudenåvej 35, 272o Vanløse, Telf. ol-19753o

Lena Ahrenst Jørgensen (redaktionssekretær)
Randersgade 27, 2loo Kbh. Ø. Telf. ol-42567o

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Professor Leif Ludwig Albertsen, provst teol.dr. Allan Arvastson, univ.lektor mag.art. Skirne Helg Bruland, pastor Helge Dahn, administrator dr.phil. Erik Dal, statsstipendiat Svein Ellingsen, biskop Johs. W. Jacobsen, organist Jesper Jørgen Jensen, biskop Johannes Johansen, professor dr.theol. Theodor Jørgensen, sognepræst Holger Lissner, sognepræst Kaj Mogensen, rektor dr.theol. Bent Noack, konservatoriedocent Ingolf Olsen, domorganist Svend Prip, univ.lektor mag.art. Torben Schousboe, pastor Jørgen Schultz, generalsekretær pastor Erik Norman Svendsen, organist mag.art. Ulrich Teuber, kgl. konfessionarius dr.phil. Christian Thodberg.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse, Svend Viggo Berendt og hustrus Mindelegat samt Statens humanistiske Forskningsråd.

Reproafdelingen
Det humanistiske Fakultet
Københavns Universitet